

INSTITUTIONUM METAPHYSICARUM

PRIMA INITIA.

LUXEMBURGI,
APUD J. LAMORT, TYPOGRAPHUM.
MDCCCXIX.

Quam pulchrum est in *principiis*, in *origine rerum*
Defixisse oculos, et nobile mentis acumen!
Pervolat huc sapiens, nugae sunt cætera vulgi.

A N T I L U C R E T I U S.

Multa ex græco formata nova, ac plurima a Sergio Flavio,
quorum dura quædam admodum videntur, ut *ens* et *essentia*,
quæ cur tantopere aspernemur, non video, nisi quod ini-
qui judices adversus nos sumus, ideoque paupertate sermonis
laboramus.

Q U I N T I L I A N U S.

C A P U T P R I M U M.

O N T O L O G I A.

Quæ capite hoc tractanda sumitur, Ontologia, illud sibi propositum habet, ut generaliores et communissimas notiones explicet. Quoniamvero res quæcumque vel spectari in se, vel cum aliis comparari possunt; omnium omnino notionum duo genera constituere licet: unum absolutarum, quas animo informamus, cum res singulas consideramus: alterum relativarum, quæ ex comparatione plurium rerum inter se existunt; quamquam si dicendum, quod res est, sola entis notio prorsus absolute videtur, aliæ enim omnes aliquam objecti sui habitudinem vel obscure, vel confuse involvunt. Quia tamen hujus generis quamplurimæ sunt, quæ ad unius ac simplicis rei plenam notionem pertinent, quominus inter absolutas recenseantur, nihil impedit. Ex quo efficitur, ut relationes hoc loco eas dicamus notiones, quæ ex comparatione plurium rerum a se invicem disjunctarum existunt. Itaque in hac metaphysics parte ita versabimur, ut primum, quæ sint singulis rebus notiones communes, deinde, quæ plurium sint relationes explicemus.

I.

*De iis, quæ sint singulis rebus communes,
notionibus.*

§. I.

Existentiæ notio omnium simplicissima videatur

et primo suggeritur a sensione interna , aut ab illa sui conscientia , quæ omnem cogitationem comitatur , deinde a sensionibus externis , quæ , natura duce , res externas tamquam veras depingere videntur : quum nemo sentiens dubitet , an ipse sentiat , aut sit , atque num res corporeæ veræ sint . Idealistas enim hic non moramur . Fuerunt quidem , qui existentiam definitione explicare connarentur ; sed ita , ut aut obscurarent eam magis , aut nihil dicerent novi . Qui existentiam in complemento possibilitatis , seu quadam ad possibilitatem accessione ponunt , causæ potius , quam existentiæ definitionem adferunt . Atqui idem fere sentiendum de ceteris notionis hujus explicationibus , quas si referre instituas , nihil aliud , nisi quod refellendum sit , adferas . Neque mirum id cuiquam videri debet . Existendi enim nomen tam late patet , ut non solum res productas , sed ipsam etiam earum causam primam comprehendat . Deinde notio ipsa est ejusmodi , ut ab ea alia rerum genera ducantur , ipsa autem generi subjecta nulli fit . Simus itaque ea , quam sensus suggerunt , notione et intelligentia satis clara contenti .

Res existere cernuntur vel sensu interno , quomodo se quisque esse novit , vel sensu externo , qui , naturali vi , alias quoque res esse cuique satis adffirmat , vel ratiocinatione ex effectis causis aut adjunctis sensu quovis cognitis , vel denique testimonio . Eodem vero modo omnes res vel juxta

sese simul existere , vel se invicem consequi , atque adeo in spatio aut tempore aliquo esse intelligimus. Quarum igitur rerum existentiam sentiendo cognoscimus , eae omnes alicubi et aliquando sint oportet. Attamen inde non efficitur , ut quidquid existit , in spatio et tempore existat , quorsum haec valeant , alio loco docebitur. Denique hoc animadverto , notionem existentiæ adeo simplicem esse , ut omnes etiam intentionis gradus respuat.

§. II.

Quarum igitur rerum sensum habemus , eae certo existunt. Sed sunt aliæ quam plurimæ , quarum existentia licet non æque constet , cogitari tamen potest. Rem illam , cuius cogitari existentia potest , sive actu existat , sive non existat , possibilem ; cuius autem existentia , ne cogitari quidem potest , impossibilem dicunt. Impossibilitatis notio oritur , cum quæ vel plures ideæ sumantur in unam cognitionem compingendæ , quarum una alteram evertit. Sed omne illud , quod fieri aut esse potest , bipartito distribuunt. Nam si est ipsa rei notio , ipsa enuntiatio perse a repugnantia libera , simpliciter , et intrinsecus possibilem dicunt : sin hoc dicitur , neque loco , neque tempori , neque alii rei extenæ repugnare , quominus res esse fierique possit , cum conditione et extrinsecus possibilem adpellant. Idem tenendum de eo , quod impossibile diximus. Porro quæ possibilitatem aut impossibilitatem externalam efficiunt , conditiones non unius generis

sunt. Aliæ enim rebus seu causis naturalibus continentur quæ *physicam*, aliæ rationibus moralibus, quæ *moralēm* possibilitatem aut impossibilitatem efficiunt. Quamquam moraliter impossible etiam dicunt, quod citra magnam difficultatem præstari nequit; quo quidem sensu nomen isthuc in vita communi sæpius adhibemus. Ex his definitionibus facile colligi potest, primo, quod cum conditione fieri nequeat, id simpliciter fieri posse, quod autem simpliciter fieri nequeat, id numquam possibile esse aut fieri posse; deinde quod cum conditione possibile sit, etiam simpliciter ejusmodi esse, et possibile numquam fieri impossibile. Si notiones istæ ad existentiam referantur, hæc fere enunciata inde elici possunt: *a.* quod actu existit, id esse fierique possit, necesse est. *b.* Quod possibile est, id non ideo existit. *c.* Quod fieri non potest, idem non existet. *d.* Quod non existit, non est illico inter *α'γωνα* referendum. Quæ axiomata adeo plana sunt, ut a quoque intelligantur, neque crederem, contra ea umquam peccari posse, nisi usus doceret.

§. III.

Facilius nunc, quid sit ens, quid non-ens intelliges. Vocatur autem ens id omne, cui existentia non repugnat, vel de quo nihil aliud scio, nihil cogito, quam hoc, illud esse, aut certe fieri posse. Qui ens dicunt, quod revera et actu existit, paullo arctioribus vocem entis limitibus videntur circumscribere; propterea quod ens, ut

vocant, potentiale hoc modo non contineatur definitione entis. Id scilicet, quod jam existit, dicitur *ens actuale*, quod autem existere potest, quamvis non exsistat, appellari consuevit *ens potentiale*. Quamvis porro inter mere possibile et actuale nihil inter sit medii, usus tamen loquendi obtinuit, ut alia in *potentia proxima*, alia in *remota esse dicamus*. Quæ quidem loquendi formulæ si rite accipientur, plane absurdæ non sunt. Quod esse cogitatur, vocatur, *ens rationis*. Talia entia rationis sunt illa nomina universalia, genus, species, differentia. Horum duas formas faciunt: aliud eorum dicunt *ens rationis ratiocinatae*, qualia sunt omnia ab concretis rerum singularium vere existentium abstracta. His opponunt entia rationis ratiocinantis, quæ neque in abstracto, ut loquuntur, neque in concreto extra intellectum nostrum sunt. Quo referunt omnia, quæ humani vis ingenii primum invenit creatque. Cave vero *ens rationis* confundas cum non ente. Nam non-*ens*, seu nihilum illud dicunt, quod nec est, nec esse aut cogitari potest.

§. IV.

Quæ sunt, aut necessaria sunt, aut fortuita, aut contingentia. *Necessarium* dicunt, cui, quod contrarium est, repugnat, atque adeo fieri nequit: *fortuitum* autem vel *contingens*, cuius contrarium pariter fieri potest. Quemadmodum repugnantiæ, ta etiam necessitatis duo genera sunt. Quodsi enim contrarium ipsi rei notioni repugnat, sim-

pliciter necessarium dicitur ; si ex rebus exteruis arcessenda est repugnantia , cum conditione et adjunctione necessaria res dicitur. Quæ autem necessitatem efficiunt conditiones , non unius generis sunt. Aliæ enim rebus naturalibus continentur , quæ necessitatem *physcam* , aliæ rationibus moralibus , quæ *moralement* efficiunt. Neque eadem omnium conditionum vis est. Nam prius aliae sunt fortuitæ , aliæ necessariæ et ipsæ. Deinde cum aliis id , quod efficiunt , necessario nexu copulatum est , quod in aliis est secus. Ex quibus intelligitur , in necessitatis judicio rationem habendam esse non solum conditionum antegressarum , qua conditiones sunt , sed etiam qua vel necessariæ vel fortuitæ sunt ; tum nexus earum cum effectu. Unde fit , ut necessitas , quæ a conditione necessariæ et necessario vinculo cum effectu copulata ducatur , item ea , quæ a conditione fortuita illa quidem , sed necessario cum effectu cohærente profiscatur , par sit necessitati absolutæ , saltem major ea , in qua sive necessaria sive fortuita conditio est , sed non necessariam ad aliquid efficiendum vim habens. Necessitatis notio in nobis subnascitur , cum aliarum rerum , quæ sub certis adjunctis contingunt , numquam , aliarum persæpe contrarium evenire observamus. Quæ denique necessario conjuncta sunt , *inseparabilia* appellant ; quod prædicatum in res cum successivas , tum simultaneas cadit.

§. V.

Quod absolute necessarium est , aliud atque

est, esse nequit, nulla ei mutatio accidere potest. Id, cui mutatio repugnat, *immutable* dicitur. Duo itaque immutabilis genera sunt, unum *absolutum* et *internum*, alterum *hypotheticum* et *externum*: utrumque quale sit, ex notionibus hactenus explicatis intellectum iri arbitror. Quod autem fieri aliud, atque est, potest, *mutable* dicitur. Quæ sunt hypothetice immutabilia, per se et absolute mutari possunt, at non contra. Ex eo autem, quod quidpiam mutatum non sit, non sequitur, idem esse ab omni mutatione *exemptum*: multo minus ex eo, quod quidpiam sit mutatum, cogi potest; idem mutari continuo. Perpetuus igitur materiæ fluxus, quem quidam adstruunt: ex hisce notionibus non intelligitur, sed aliunde ducendus est.

S. VI.

Quæ in quaque re discerni cogitarique varia possunt, *determinationes* seu *notæ* rei dicuntur, et duplicis sunt generis: aliæ enim in re per se spectata concipiuntur inesse, aliæ *ex comparatione* rei cum alia existunt: has *externas*, illas *internas* adpellant. Internarum porro determinationum tria genera faciunt: primum complectitur *variables* et *inconstantes*, quæ ab ente perinde abesse, ac inesse possunt, et *modi* dicuntur, Alterum genus continetur iis notis, quæ inesse in ente solent, etsi non repugnet easdem abesse, et præter modos *naturales* vocantur. Terrium denique ad eas pertinet, quæ constanter et *pepetuo* rei insunt,

fixamque et stabilem ejusdem notionem præbent.

Hujus generis determinationes, quia universæ essentiam rei constituunt, *essentiales* dicuntur. Harum porro notarum aliæ primum in re concipiuntur, et reliquis, quæ rei insunt, omnibus veluti fundamentum quoddam quasi subjectæ sunt, ita, ut ex iis ceterarum omnium reddi ratio possit. Quod quidem illud ipsum est, quod *conceptum primum* et *essentiam* eamque *logicam* adpellant. Quæ vero constanter rei insunt, ita tamen, ut earum ratio ex *essentia* reddi possit, proprietates, attributa conceptus secundi dicuntur: quorum duo rursus genera sunt: alterum *suarum* id est, quæ rei soli insunt, neque communicari cum alia possunt; quia pendent ex *tota essentia*, et omnibus ejus quasi partibus; alterum *communium*, quæ non est tota essentia, sed una tantum ejus aut aliquot partibus aliarum etiam rerum essentiæ communibus derivantur. Quidquid vero rei non semper intest, ad modos pertinet; qui, cur adesse possint, in *essentia* quærendum est, cui non repugnant; cur autem insint, non ex *essentia*, quia sic semper inessent, sed ex aliis rebus externis, aut aliis modis, qui jau insunt rei, repetenda ratio est. Quum igitur mutabile fit, quod aliter esse potest; sequitur, modos esse mutabiles, et quia essentiæ et proprietates rerum mutari atque abesse non possunt, mutari in nulla re quicquam potest.

§. VII.

Verum in tanta determinationum sive interna-

rum sive externarum varietate ac multitudine fieri
 nequit , ut una omnes cogitatione semper amplec-
 tamur , persæpe accidit , ut ea maxime parte res
 consideremus , qua cerni eas ad propositum nos-
 trum interest. Quare rem nunc his , nunc illis
 determinationibus tamquam subjectam concipimus
 eamque cogitatione nostra quasi multiplicamus.
Hinc enata sunt nomina , quæ diversa ejusdem
 rei subjecta signifiant. Quæ igitur determinationes
 propter notiones , quam ejusmodi nomen signat ,
 rei , de qua dicitur , inesse debent , pariter essen-
 tiales vocantur. Ex quo efficitur , ut ejusdem rei
 diversæ essentiæ discerni , et determinationes eæ-
 dem sub diverso respectu et essentiales et acci-
 dentales dici queant. At quis non videt has essen-
 tias non esse nisi relativas , hypotheticas aut
 nominales , et ab essentiis absolutis distare plurimum?
 essentiam enim notionalem dicimus complexum
 variarum notarum uno nomine comprehensarum ,
 quæ in re ut hoc nomine vere compelletur , inesse
 debent ; essentia contra absoluta continetur deter-
 minationibus internis , quæ rei insunt , nulla aut
 nominis aut alterius rei ratione habita , quæque
 rationem aliorum , quæ pariter rei insunt , aut
 inesse possunt , in se continent : sic auri essentia
 nominalis est idea complexa , vocabulo isto signata ,
 puta corpus flavum , grave , ductile , fusile , fixum .
 Realis autem essentia auri est , temperatio interior
 partium insensibilium , ex qua pendent qualitates
 istæ et reliqua auri attributa omnia. Quantum hæ

inter se distent etiamsi utraque essentiæ nomine adpelletur, facile intelligitur. Si igitur quæras, rerum essentiæ an perspici a nobis penitus possint, nec ne; refert, quas essentias intelligas, reales, an notionales; quum enim omnis nostra cognitio ducatur a sensibus: sensus autem internam rerum constitutionem haud manifestent; confitendum est absolutas rerum essentias a nobis ignorari. Sin vero in essentia notionali illam determinationem, quæ reliquis veluti fundamentum subjecta sit, essentiam absolutam dicas; nihil impedit, quominus plurimum rerum essentias reales nobis perspectas esse profiteamur.

§. VIII.

Porro varia de essentiis dogmata tradunt metaphysici. Præcipua in examen revocabimus. Primo itaque essentiam ponunt in eo, underatio reliquorum sit repetenda. Verum nimis lubrica et anceps est ista adsertio: audeam enim ex quavis rei determinatione, modo constans sit, alias omnes derivare. Inde concludunt secundo, essentiam rei possibilitate contineri: hanc enim in quavis re primam esse putant, ultra quam progreedi cogitando non possis. Verum nimis generalis est ista essentiæ notio, minimeque ad omnium rerum essentiam explicandam sufficiens. Tertio ex hac notione colligunt essentias rerum esse necessarias, æternas et immutabiles. Quæ opinio unde orta sit supra docuimus. Sed in hac quoque adassertione cautio esse debet, ne isthæc prædicata ad res existentes transferantur.

In illa celebri quæstione, an radix seu **causa** essentiæ in rebus internis sita sit, an vero **extrinsecus** accedat; vel queritur, quodnam primum eorum, quæ rei essentialia sunt, extiterit, quodque rei essentiam absolutam constituat; quorum certe ratio in solo deo requirenda est: vel queritur de essentia hypothetica. Verum tum ulterior quæstio locum non habet, aut quis querat, **cur** triangulus tria habeat latera? sed has diversas quæstiones non videntur separasse metaphysici, quorum alii essentiarum originem intellectum **divinum**, alii voluntatem constituerant, ut **nihil** dicam de iis, qui eas omnino independentes **esse** docuerunt.

§. IX.

Quæ determinando ponuntur in **ente note et prædicata**, sunt **determinationes positivæ et adfirmativæ; negativæ**, si ab ente determinando tolluntur. Determinationes positivæ, si vere sint, **realitates**, negativæ, si vere sint, **negationes** dicuntur. A negatione differt **privatio**, quam vocant negationem prædicari in subjecto capaci. Negatione posita realitas tollitur, hinc **negationes et realites sibi invicem sunt oppositæ tam realitatis ipsæ, quam entia, quibus insunt, realia seu positiva dicuntur**. Quia quævis realitas repugnat negationi; fieri nequit, ut idem ens omnes et realites et **negationes simul complectatur**. Quia vero realitas realitati non repugnat; omnes realites in uno ente constitere possunt. **Ens**

mere negativum foret , cui nulla inesset realitas , adeoque nec possibilitas. Ens ergo mere negativum est non-ens. Quum itaque omni enti quædam insit realitas , sequitur , omne ens esse reale. Si cui enti non omnes insunt realitates , tum partim ex realitatibus , partim ex negationibus constat , quarum aliæ necessariæ et immutabiles , aliæ fortuitæ et mutabiles sunt. Quoties ejusmodi enti cogitatione realitatem addis , toties negationem tollis et vicissim. Quæ ex negationibus entis sequuntur , pariter negativa quæ ex realitatibus , realia sunt. Singulæ itaque realitates consentiunt , negationes dissentiunt. Ex quo dissensu oriuntur imperfectiones. Nullum itaque ens , cui negationes insunt , ex omni parte perfectum est. Atque hæc est ratio , cur metaphysici realites nonnumquam perfectiones , negationes vero imperfectiones dicant.

§. X.

Metaphysici Aristotelem sequuti omnibus entibus attribuunt proprietates , quas , quemadmodum explicit , iisdem convenire negaverit nemo. Ac primo quidem omne ens dicunt esse unum , quod ejus essentia immutabilis et necessaria sit , neque adeo quicquam possit ei , salua ipsa re , aut deimi aut addi. Hoc quoque sensu quodlibet ens unum dixeris , quod in rerum natura nisi semel non existat. Deinde quia varia , quæ enti cuique necessaria sunt secundum principia contradictionis et rationis sufficientis conjuncta snt ; ordinem autem dicunt quamvis variorum secundum regulas con-

nexionem : nihil obstare putant , quominus tuique enti ordo tribuatur. Neque attributa entis pugnare inter sese possunt. Sed quodvis ens est id , quod est , sive habet omnia , quæ ipsius essentiæ et naturæ debentur. Hinc effici dicunt , ut omne ens sit verum. Quum denique perfectionem dicant consensum variorum cum fine ; in omni autem ente omnes determinationes eo tendant , et in eo consentiant , ut ens sit ens , non autem non-ens ; ut sit hoc ens , nec aliud : omni enti recte perfectionem attribui docent. Hæc quidem omnino plana esse , facile largior ; sed quid ad sapientiam conferant , non æque intelligo. Hæc sanæ notiones transcendentales id incommodi habent , ut vim ac potestatem verborum perturbent , et lochomagis locum faciant. Quod notionem veritatis attinet , eam in logica fusius explicatam dedimus : ordinis ac perfectionis nominibus quæ vis ac potestas subjecta sit , deinceps explicabimus.

§. XI.

Omnes res , quæ sunt , aut fiunt , scholastici Aristotelem sequuti duobus generibus et classibus comprehendi posse docuerunt ; quarum ad alteram substantia pertineat , alteri vero , quæ accidentia dicunt , subjecta sint. Substantiam autem dicunt esse , quæ per se subsistat nec substentetur ab alia re : accidens vero , quod non possit , per se subsistere sed alii rei insit. Quæ definitiones , ut verum facteamur , sunt illæ quidem vitiosæ et obscuræ ; quoniam subsistendi vocabulo utuntur , quod non

minorem habet , quam ipsum substantiæ verbum , obscuritatem . Sed possunt tamen , cum iis comparatae , quæ de his rebus dicuntur , et quæ iis tamquam generibus subjiciuntur , facile intelligi . Scilicet substantia nihil aliud illis est , quam ipsa essentia rei , et quidquid substantiam inter et essentiam intercedit discriminis , in hoc omne positum est , quod , qui de essentia loquuntur , hoc potissimum spectant , quid ex iis , quæ rebus insunt rationem ceterorum , quæ insunt , aut inesse possunt , omnium contineat ; qui autem de substantia dissérunt , hoc quærunt , quæ res ejusmodi sit , ut rationem , cur esse possit , non habeat in alia re secum conjuncta , sed possit etiam remotis aliis quibuscum conjuncta est , esse et permanere ; idque perse subsistere dicunt . Cetera omnia accidentium nomine complectuntur , id est , quæ non possint , nisi positis aliis esse ; quia rationem , cur sint , et esse in re possint , non in se , sed in aliis habeant . Notiones substantiarum et accidentium sic explicatae , quemadmodum ex sensibus ducantur , in logica expositum fuit .

§. XII.

Varia substantiarum genera Scholastici consti-
tuunt , præcipua nominare juvat . Primo itaque substantiam distribuunt in *primam* et *secundam* : illam alias diximus individuum , ad hanc referimus genera et species : secundo in *completam* et *incom-
pletam* : illam dicunt , quæ ex natura sua non ordinatur ad constituendam substantiam aliquam tertiam ;

tertiam ; hanc , quæ ad tertiam substantiam constituantur destinata est : tertio in *communicabilem* et *incommunicabilem* ; illam vocant , quæ pluribus potest competere , hanc , quæ non potest . His adjiciunt *suppositum* , quod dicunt substantiam singularem *incommunicabilem* et *completam* . A supposito separant *personam* , quæ est *suppositum intelligens* . Accidentis novem partes faciunt , quantitatem , qualitatem , actionem , perpessionem , tempus , spatium , situm , habitum et relationem . Quæ denique utraque classe continentur summarum generæ , decem *categorias* Græci adpellant , scholastici *prædicamenta* . Nos hodie vocem accidentis paullo latius sumimus , scilicet pro omni eo , quod non est substantia . Veteres vocabant *accidens prædicamentale* . Supra vero vocem *accidentis* ita usurparimus , ut id ~~opponeremus~~ attributis , quod quondam vocabatur *prædicabile* . Quas hactenus exposuimus notiones , si per se spectantur , non adeo magni usus esse videntur ; ignorari tamen non possunt , quin multa alia , quæ sunt in superiorum temporum libris scripta , simul ignorentur . Sed jam ad ea , quæ de substantia dicenda restant , progrediamur .

§. XIII.

Schola Leibniziana substantias adpellat sola illa simplicia , seu monadas suas , quas definiunt , quod sint entia vi agendi prædicta , seu , quod eodem redit , quæ principium mutationum suarum in se continent . Quæ quidem definitio utrum admittî

queat, tum dicemus, cum, quale sit id, quod vim dicimus, et quæ ejus diversa genera, constitutum fuerit. Ex usu loquendi *vis* seu *virtus*, significat potentiam agendi: agere autem idem est, ac quicquam producere, aut certè rationem in se continere, cur quidpiam sit mutatum. Porro rationem explicant per id; ex quo intelligitur, cur aliud sit, cur hoc potius modo sit, nec alio. Si denique usum harum notionum consideremus, apparebit, vocabulo intelligendi hanc notionem subjectam esse, ut significet notationem ejus, quocum aliud, quod intelligitur quodque jani nihil obscuritatis habet, constanter sit conjunctum. Quamobrem rationem haud inepte explicaveris per id, quo posito aliud ponitur, et *vix* per id, quo aliud continetur, aut quocum esse alterius rei conjungitur. Quæ quidem loculentiora fient, si, quemadmodum idea virtutis in nobis subnascatur, cogitaveris. Oritur autem hæc notio, cum cernimus, ex rerum quarumdam *vicinia* earumque *motu*, aut in alias res impulsu, novos in nobis sensus et in rebus ipsis novos motus, aut formæ mutationes continuo sequi. Deinde propositi nostri consciæ experimur, conatu nostro ideas in mente varie mutari, et in corporis nostri membris motus excitari. Id hisce autem eventibus non solum animæ mutationem expeditam sequi, verum ipsam præprimis animæ nostræ aliquam energiam seu efficaciam sentimus. Actionis igitur aut efficientiæ notio, simplicibus plane adnumera, notat aliquid longe diversum ab eo, quod res alias earumque mutationes alias subsequatur,

aut quod hæc illam tempore antecesserit, aut antecedere solita sit, quamvis nos sæpius aliud efficientiæ indicium non habeamus. » Non sic causa » intelligi debet, inquit Cicero, de fato C. 15, ut » quod cuique antecedat, id ei causa sit, sed quod » cuique efficienter antecedat. Fallitur itaque Humanus, cum negat, virtutis notionem per sensus comparari posse. Ex his sane observationibus patet, notionem virtutis et a sensu interno, et ab externo nobis suggeri; quamvis qualis sit, plane doceri nequeat. Cognitio modi, quo aliquid efficitur, cuius ratio ex virtutis alterius rei arcessitur, nihil est aliud, quam plena perspicientia adjunctorum, quibuscum illud ipsum, quod vi efficitur, coniunctum atque copulatum est.

§. XIV.

Quid sit actio, quid perpessio, etsi ex dictis utcumque intelligi possit, quia tamen harum notionum usus est frequentissimus, eas paullo distinctius explicare juvat. Virtutem etiam diximus principium mutationum: duo autem omnium, quæ evenire rebus possunt, mutationum genera sunt; quorum alterum actionibus, alterum perpessionibus continentur. Actiones sunt mutationes, quarum est in ipsa re, quæ mutatur, ratio, perpessiones autem, quarum in alia re est. Sed actiones etiam dupliciter distribuunt, in eas scilicet, quæ rem agentem non egrediuntur, neque in alia re, ab agente diversa, quicquam mutant; et in eas, quæ agentem egrediuntur, et in alia re vim suam exserunt;

quarum illas *immanentes*, has *transeuntes* seu *influxus* adpellant. Omnes itaque actiones, quas sensibus externis cognoscimus, non sunt nisi *influxus*. Quia autem actiones et perssiones inter modos referuntur, neque ullus rei modus inesse potest, qui essentiæ repugnat, omnium cum actionum tum perssionum ex essentia arcessi potest, cur fieri possit, ratio, quam agendi et patiënti potentiam adpellant. Potentia autem agendi etiam facultas dicitur: perpetiendi autem *patibilis* qualitas. Ratio, cur contrarium mutationis sequatur, *impedimentum* dicitur; quod, si est effectus virtutis, *resistentia* audit. *Influxus* substantiæ in eam, a qua mutationem patitur, *reactio*, et denique perceptio ejusmodi, quæ ex *conunctis pluribus*, quas singulas non distinguimus, enata est, *phænomenon* dicitur.

§. XV.

Quæ notione virtutis genericæ subest obscuritas, *eadem in diversis virium speciebus, deprehenditur*. Vires enim non cognoscimus, nisi ex *phænomenis*; sed hæc sunt effectus virium, non ipsæ vires. Naturam igitur virium in se spectatam nos ignorare confitendum est; licet et connexione necessaria, quam inter plura *phænomena* observamus, colligere liceat, vires qualescumque subesse. Neque aliud nobis vires in diversa genera distribuendi fundamentum suppetit, quam quod a diversitate *phænomenorum* dicitur, quo etiam fit, ut vires ipsæ ab effectis nomina sortiantur. In hac tamen re cautio esse debet, ne genera virium pro numero

diversorum phænomenorum multiplicanda esse pertinet. Effectus enim et phænomena non solum forma earum rerum, in quas vis se effundit, sed etiam natura earum, quibuscum conjungitur, variari possunt. Omnino autem duo virium genera constitui possunt. Primum eorum effectuum principia continet, quæ certas connexiones aut internas vis agentis mutationes supponunt: ad alterum pertinent internæ virium ad efficientiam determinations, quas res quæque per se, extra nexum cum aliis, inditas habet: illas *relativas*, *hypotheticas*, aut *derivativas*, has *absolutas* et *primitivas* appellant. Vires itaque derivativæ a primitivis nihil differunt, nisi quod cum aliis rebus, a quibus ipsæ non pendent, conjunctæ sint, primitivæ non item. Certe vires nos quidem, nisi conjungendo ~~eas~~ cuncti aliis rebus, aut ab iis separando, mutare nihil possumus. Cum igitur vires nisi ex phænomenis non dignoscamus; phænomena autem ex conjunctione plurium rerum profiscantur; facile intellegitur, cur vires primitivas explorare non possimus. Sin vero eas vires primitivas vocare lubeat, quod quidam faciunt, quæ aliarum virium principia haberi possunt, ipsæ vero ex aliis derivari nequeunt, omnis earum cognitio nobis deneganda non videtur. Atque hujus generis vires exploratas habere ad amplandas scientias philosophicas plurimum interest. Explorari autem duobus potissimum modis possunt: primo cum eam, quam virium in diversis adjunctis agentium effectus præ se ferunt, simili-

tudinem observamus : alter modus conclusionibus analogicis continetur, cum ex virtute aliis in casibus observata, quæ certa adjuncta habet, præsumimus eosdem vel similes effectus, quorum tamen nulla adhucdum, aut certe non plena habetur experientia.

§. XVI.

De viribus utriusque generis quæstio est, an semper efficaces sint, nec ne. Leibnizius quidem omnem vim cum perpetuo agendi conatu conjunctam esse existimat. » Differt vis activa, inquit, a potentia nuda, vulgo scholis cognita, quod potentia activa scholasticorum seu facultas nihil aliud est, quam propinqua agendi possilitas; quæ tamen aliena excitatione et velut stimulo indiget, ut in actum transferatur. Sed vis activa actum quemdam, continet, atque inter facultatem agendi, actionemque ipsam media est, et conatum involuit; atque ita per se ipsam in operationem fertur, nec auxiliis indiget, sed sola sublatione impedimenti. » Id quod exemplis gravis suspensum sustinentem intendentis, aut arcus tensi illustrari posse arbitratur. Verum de quo genere virium hæc Leibnizius valere velit, non explicat. Derivativas quidem si intelligat, experientias alias opponere licet. Si vero primitivas intelligat, assertio ista probanda erit. — Immo qui Leibnizium sequuntur, rem argumentis ostendi posse docent. Primum quidem inde arcessunt, quod vis actualis, nisi conatum agendi involvat, a nuda agendi pos-

sibilitate nihil differat. Deinde intelligi posse negant, qua ratione ex substantia non agente fiat agens; aut saltum hic admittendum esse, aut Deum aliquem ex machina advocandum contendunt. Denique varias ac multiplices experientias proferunt, quibus perpetuus rerum naturalium nodus ostendatur. Verum haec omnia argumenta eam probandi vim non habent, ut certitudinem metaphysicam prognosticant, quamquam nec contrarium evidenter demonstrari possit. Vires scilicet primitivæ abstrusiores multo sunt, quam ut quales sint, certis indiciis doceri queat.

§. XVII.

Alterum, quod hic queritur est, utrum cuique substantiæ vis attribuenda sit. Qui substantiam definiunt, quod sit ens agendi *vi præditum*, hic nihil dubitant. Alii vero, licet cuique substantiæ virtutem inesse non negent, argumenta tamen exquirunt, quibus efficiatur, ut cuique substantiæ vis attribui possit. Quidam ita concludunt: siquæ substantiæ vi non sunt præditæ, frustra existunt. Alii argumentum, quod ontologiæ maxime consentaneum videtur, ducunt, ex impenetrabilitate, quæ cuique substantiæ, quia alicubi existat, propria esse debet. Unde si ex omni parte urgeatur, non poterit non resistere. — Verum exigunt haec resistantia vim activam, aut etiam conatum agendi? quæ sunt illæ res, si experientiam ducem sequamur, in quas impenetrabilitas cadat? in sola corpora, an etiam in omnes omnino substancialias? et quibus

id argumentis ostendemus? sunt denique, qui vim cuique substantiæ hoc argumento adstruant: Nullæ nobis, inquiunt, hactenus innotuerant substantiæ, quin vi quadam, aut agendi potentia gauderent; ergo iis saltem rebus, quarum experientiam habemus, virtutem agendi tribuere licet. Neque ulla res suam existentiam, nisi influxu quodam, sive proximo, sive remoto, nobis manifestare potest.

§. XVIII.

Vim denique non tamquam substantiam, sed tamquam aliquid, quod substantiæ inest, concipere solemus, unde quælibet vis substantiam, tamquam subjcctum, cui insit, postulat, neque ulla, si sensum communem sequamur, a substantia sua separari, et migrare in aliam potest. Verum in quavis substantia non esse nisi unam vim primitivam, quod pluribus placere video, quomodo ex notionibns metaphysicis cogi possit, non intelligo. Variæ tamen virium differentiæ ac dissimilitudines cogitari possunt: aut *a.* enim spectamus in iis effectus, qui sunt vel accidentia, vel aliæ substantiæ: vires quas sentiendo cognoscimus: non producunt nisi accidentia; aut *b.* quantitatem seu copiam effectuum; hinc vires aliæ sunt finite, aliæ infinitæ; aut *c.* objecta, in quæ se se exserunt; huc pertinent vires, quarum aliæ actiones transeuntes, aliæ immianentes efficiunt; aut *d.* denique modum, quo se se exserunt, inde nascuntur vires independentes, mere agentes, numquam patientes, aut cum agentes tum patientes.

II.

De universalioribus relationibus.

§. XIX.

Determinationes internas , de quibus supra ex-
positum fuit , dupliciter distribuere licet : primo
in eas , quæ rebus ita adhærescunt , ut nullum
cum aliis nexus supponant : deinde in eas , quæ
ipsis quidem rebus insunt , sed ex nexus aliarum
rerum extrinsecus adveniunt ; illas *absolute inter-*
nas , has *extrinsecus advenientes* vocabimus : sic
vis primitiva substantiæ determinatio absolute in-
terna est : actio vero , ad quam vis hæc alieno
stimulo excitatur ; determinatio extrinsecus adve-
niens erit. Hujus generis determinationes ita cum
iis rebus , a quibus profiscuntur , junctæ copu-
lataeque sunt , ut sine iis non possint intelligi aut
cogitari : quare res ipsæ ad se mutuo referri di-
cuntur. Sed alio quoque modo res inter se com-
parari possunt , quatenus nimirum affectiones com-
munes aut diversas habent , quin tamen earum ,
quæ rebus comparatis insunt , affectionum ratio in
alterutra contineatur. Relationes hasce *ideales* ,
illas *reales* adpellant. Ipsa autem relatio in eo
posita est , ut unum intelligatur ex alio sitque
alterius. In utroque relationum genere tria occur-
runt , *relatum seu subjectum* , *correlatum seu*
terminus , et denique *fundamentum* : *subjectum* et
terminus sunt res comparatæ ; *fundamentum* ea
affectione , in qua comparantur , aut actione , quæ
comparandi causam præbet , continetur. Ceterum

cum rei, quæ ad aliam refertur, nihil accedat **ex** relatione, neque aliquid addatur rei, quæ ad aliam refertur, ut, quæ illi cum hac similitudo conjunctione intercedat, cognoscatur; facile intelligitur, omnem relationem mente et cogitatione contineri. Haud tamen ideo fictæ aut vanæ sunt ideæ relationum. Ex notis enim corelatorum affectionibus non quævis resultat idea relationis, sed ea sola, quæ utriusque notis aut affectionibus convenit, atque ubi relatorum unum cognitum est, ejusque ad alterum habitudo, alterius etiam notitia parabitur: in omnibus enim disquisitionibus præcipue inquirimus, quænam aliis rebus convenient? quid proposito nostro conferant exequendo? quæ quibus ad utilitatem nostram aut habiliora? in rationibus igitur et relationibus, quas vocant, investigandis omnes fere scientiæ ac disciplinæ occupantur. Quare plurimum refert præcipua relationum genera perspecta habere. Sunt autem fere sequentia, identitas, similitudo, æqualitas, ordo, perfectio, tempus, spatiūm, causæ et nexus, quæ quales sint, jam videamus.

§. XX.

Quemadmodum de pluritate rerum judicia nascentur, in logica declaratum fuit. Si res plures determinationes sibi communes habent, vel si plures res sunt ejusmodi, ut in earum una sit omne id, quod est in altera, *eadem* dicuntur. Itaque multo sibi invicem substitui possunt. *Diversæ* vero res sunt, quæ arum una continet aliquid, quod non

est in altera. Diversorum duo genera sunt : vel **enim** posito uno tollitur alterum, vel non tollitur : si tollitur, duo diversa *opposita*, si non tollitur, *disparata* vocantur. oppositorum duas quoque formas faciunt, si enim posito A tollitur B, tum sublato B vel vicissim ponitur A, vel non ponitur : si ponitur, *opposita* erunt *contradictoria*, si non ponitur, *contraria*. *Idem numero*, quod idem ipsum quoque vocatur, est, quod de se ipso tantum dici potest v. g. idem Plinius, qui epistolas scripsit, Trajanum oratione panegyrica collaudavit. *Idem specie* est, cum plura individua conveniunt in conceptu illorum specifico. Quæ eidem speciei subjecta sunt, numero differre dicuntur ; quod ea, si ab hominibus discesseris, in quibus necessitas aliud suasit, non peculiaribus nominibus adpellantur, sed tantum numerantur. Ad identitatem numericam refertur *personalitas*, quæ quia reminiscientia præteriti et status præsentis conscientia continetur, nisi in substantia cogitante locum non habet. Quare etiam sublata reminiscientia omnis personalitas tollitur, si vero de identitate rerum compositarum quæritur, quam de iis notionem animo informaveris : res corporeæ, in quibus mechanismus non spectatur, eadem manere judicantur, dum omnes materiæ partes reliquantur. Corpora autem organica et artefacta ubi homines materiæ indentitatem non curant, eadem dicuntur manere, dum similis prorsus manet coagmentatio aut-structura artificiosa iisdem usibus idonea ; licet indies

mutetur materia novis partibus in locum priorem succendentibus, quod omni corpori animato, iisque, quæ gignuntur terra, contingere cernimus.

§. XXI.

Identitas qualitatum *similitudinem*, quantitatum *& qualitatem* constituit. Atque quid est qualitas, quid quantitas? Qualitates sunt, inquiunt, notæ internæ, quæ sine adsumpto alio intelligi possunt. Quantitates vero, quæ dari quidem, at non intelligi sine adsumpto alio possunt: ast vereor, ut hac explicatione omnes adquiescant. Hæ nimirum notiones universaliores multo sunt, quam quæ definitione satis explicitur. Similitudo porro attributis vel modis continetur. Hinc duo illius generata stuunt, unum, quod identitate attributorum, alterum quod accidentium identitate constat: illam *essentialēm*, hanc *accidentālēm* adpellant. Quantitas quoque duplicitis est generis, alia enim partibus sejunctis inter se, sive discretis, alia vero partibus unitis constat. Prior quantitas discreta sive numerus et multitudo; posterior continua sive extensio et magnitudo dicitur. A quantitate extensiva differt intensiva, quæ in viribus simplicibus, earumque effectis inest. *Metiri* est magnitudinis cuiusque unitatis loco sumptæ rationem ad aliam quamcumque invenire: unitas illa mensura dicitur, quam arbitrariam esse, diversitas mensurarum diversis locis receptarum declarat. Ratio est comparatio ejusdem generis rerum, qua unius rei magnitudo colligitur ex magnitudine alterius: quæ sunt

in eadem ratione magnitudinis , iis analogia seu proportio tribuitur.

§. XXII.

Ex hisce notionibus deduci varia enunciata , quorum frequens usus est , possunt. a. Quatenus duo cum tertio conveniunt , eatenus sunt eadem : utrumque enim eidem illi tertio absque ulla mutatione surrogari potest ; ac proinde etiam alterum alteri. b. Cum ratio sufficiens in eodem tertio , continetur , illa eatenus sunt eadem : in eo quippe inter se conveniunt , quod rationem sui sufficientem in eodem tertio habeant. c. Sicubi eadem sunt essentiæ , eadem esse attributa quoque necesse est. Cum enim attributa rationem sui sufficientem habeant in essentiis , essentiæ autem eadem ponantur ; in confessò est , rationem sufficientem attributorum in eodem tertio contineri ; sunt ergo attributa eadem. Hinc facile intelligitur ex diversis essentiis diversa promanare attributa. d. Quæ eamdem essentiam , attributa , aut modos habent , sunt sibi similia. Hæc enim omnia nomine qualitatum veniunt. Non minus manifestum est dissimilia esse , quorum essentia , attributa et modi diversa sunt. e. Quæ eidem tertio sunt similia , sunt quoque inter se similia. Nam si eidem tertio sunt similia , cum eodem qualitatibus convenient. Convenient igitur etiam inter se , atque adeo sibi similia sunt. Cuncta , quæ in rerum natura existunt , aliquam inter se obtinent similitudinem. Quæ denique sunt eidem tertio æqualia , sunt quo-

que inter se æqualia : item : quæ sunt æqualia æqualibus , sibi quoque ipsis sunt æqualia. Verum de his copiosus mathematici.

§. XXIII.

Identitate , similitudine , et æqualitate nititur principium *indiscernibilium* , quod ita dicunt , propterea quod si duo entia essent sibi in omnibus perfecte similia , nullo modo a se invicem dicerni possent. Principium hoc quondam a stoicis cognitum jam , defensumque legimus , qui omnia sui generis esse , nihil esse idem quod sit aliud , docuerunt. Verum quæ pronunciati hujus vis atque sententia sit , magna est inter metaphysicos dissensio . Sunt , qui ita interpretentur , ut entia duo perfecte similia absolute repugnare contendant. Primum , quod , si qua talia entia forent , non duo sed unum efficerent ; deinde , quod ne ab intellectu divino quidem dgnosci possent. Verum quomodo ipsis notionibus repugnet , quominus eadem res bis terve sit , non video. Quod de intellectu divino addunt , nimium videtur ; quid enim ab intellectu divino comprehendi possit , quid non , ex ingenii nostri tenuitate æstimare non audemus. Alii , etsi duo entia perfecte similia per se repugnare non defendant , in hoc tamen mundo existere posse negant ; idquod argumento ex principio rationis sufficientis ducto evincere conantur. Verum huc dictum principium nihil pertinere alio loco docetur. Sunt denique alii , qui ex hac quæstione relationes loci ac temporis removeant , reliquis vero qualitatibus duo entia ita similia esse negent ,

ut nihil inter ea intersit , nihil differant . Id quod innumeris exemplis ostendi posse dicunt . Sane videmus , hoc usu venire , ut quæ numquam putassemus a nobis internosci posse , ea , consuetudine adhibita , tam facile internosceremus , ut ne minimum quidem similia esse viderentur . Deinde hæc opinio , aut si mavis , hypothesis , mirum est , quantopere phænomenorum explicationem juvet ipsamque mundi perfectionem commendet . Si denique sumere liceat , res continentur labi mutari que , fieri vix potest , ut , siquæ similes sint , diu permaneant .

§. XXIV.

Rerum similitudine continetur divisio earum in classes , veluti genera et species : ex hisce generibus et formis effinguntur notiones , et eæ , quibus hæ ipsæ notiones explicantur , enunciationes , seu definitiones . Quæ quidem notiones si ita constituendæ sunt , ut non solum per se se dignosci , verum etiam ad res existentes transferi queant , difficultatis habent plurimum . Aut enim eas res , quæ eamdem essentiam habent , ad eamdem pertinere speciem statuis : quarum dein varietates seu species subalternas per similitudinem , quæ ex adcuratiori essentiæ determinatione existit , et genus per similitudinem diversarum essentiarum definis : aut has notiones ita explicas , ut speciem plena absolutaque essentiarum similitudine , genus vero minus plena contineri dicas : utroque in casu multa occurrunt , quæ explicatus habent difficilli-

mos. Ac primo quidem si quæratur, qualem essentiam hic intelligas, realem an notionalem; deinde utrum plura individua, quæ in unam speciem concluduntur, per omnia inter se conveniant, aut, si plena similitudo ad speciem constituendam non requiratur, quanta esse debeat, quid responderi possit, non facile succurret. Cum essentiam absolutam ignoremus, de ea quæri id non potest, illa igitur hic relinquitur, quam hypotheticam diximus, et quæ complexu constantium, immutabiliū et nobis cognitarum proprietatum continetur. Harum igitur essentiārum species ut constitui possit, primo determinandum est, quæ sint illæ proprietates, ut in has vel illas res constanter cadant, qualis immutabilitas, hypothetica an absoluta: deinde utrum plures illæ res, quæ ad unam speciem referuntur, hisce proprietatibus omnino sint similes, et an eæ, quæ ad diversas species referuntur, iisdem omnino differant. Si vero essentiam hypotheticam sumas, quæ notionem certæ speciei jam supponat: ab redditu in orbem, haud cavebis, si ad probandam notionem individuorum ad eamdem speciem pertinentium similitudinem adsumas.

Notiones specierum, quæ hypothetica essentia continentur, vulgares ex observatione et notatione constantis similitudinis, quam proprietates rerum individuarum præstant, facili negotio intelliguntur: at quis non videt, notiones hasce multo fluctuare, neque satis exploratas definitasque esse. Quare

etiam limites et fines classium certo discrimine separare haud licet. Scilicet vocabulum ambiguum alio non minus ambiguo et incerto explicamus. Si in notionibus simplicibus, aut non adeo complexis versamur, si verba suppetunt, quorum potestas certa, et definita est; explicatio notionum universalium, formarumque a se invicem separatio facile succedit: Verum longe aliter res se habet, si numeræ, si plantæ, si animantia in certas classes describenda sunt. Horum equidem corporum ex inductione confisci notiones generales et descriptiones in classes possunt: verum indignari haud poteris, si alii hanc descriptionem arbitrariam adpellaverint. Fac etiam, homines certæ cūjusdam ætatis in certam classificationem consentire; num etiani posteritati probabitur? si quis igitur quærat, rerum classificationes, genera, species et quæ sunt alia hujusmodi nōmīna, ad nostrum solummodo usum excogitata inventaque sint, an etiam ex ipsa rerum natura ducta: respondeam ego quidem: si in rerum natura sint res singulares et individuæ, quarum constantes et invariabiles proprietates eadem prorsus existant: confitendum quoque erit, in rerum natura esse species, quæ certis fixisque limitibus separantur. Si vero paullo largius notiones accipias, si eas res, quæ præcipuis et pluribus proprietatibus inter se convenient, ad eamdem speciem referas; dubitari nequit, quin descriptiones rerum in genera et species jure optimo retineantur.

§. XXV.

Similitudo, quæ in conjunctione variorum certinatur, *ordo*, illud vero, ex quo intelligitur, cur varia hoc potius modo quam alio, juncta sint, *regula* ordinis dicitur. Quare et duplex ordinis genus est. Nam quod una regula continetur facile intelligitur, quia omnes alias respuit regulas, esse necessarium: in quod autem plures et diversæ cadant regulæ sine repugnantia, id fortuitum et arbitrarium dicunt. Et præterea ordo alijs alio major. Neque enim dubitari potest, quin major ordo is sit, in quo numquam est a regula aberratum, ad quam informantur et componitur. Et quoniam plures interdum regulæ in uno eodemque ordine simul habere locum possunt, quando, scilicet non uno ad eum constituendum consilio acceditur: hunc quoque ordinem, qui omnibus adcurate respondet regulis, recte dicimus majorem eo, qui unī tantum aut paucis consentit. Accidit autem interdum, ut ubi major est rerum ordinatarum complexus, ipsæque ordinis regulæ non satis obviæ et expositæ, summus ordo videatur confusio. Quare ad ordinem perficiendum sæpe opus est judicij acrimonia. Explorandi autem intelligendique ordinis duplex via est, atque ratio. Altera, quæ cognitis, regulis, quibus ordo continetur, ad eas exigit ordinem ipsum, et, num eas sequatur adcurate quærerit: altera quæ ex ipsa rerum collocazione, dispositione et descriptione, quæ in ea fine genda constituendaque propositæ fuerint regulæ,

colligit, et num eamdem sit in jungendis rebus rationem, idem consilium sequutus is, qui dispositionis est auctor, inquirit, Quarum quidem quæ posterior ratio est, quin sit priori illa multo operosior et difficilior, atque etiam difficillima tum, cum est rerum magna multitudo, quæ ad ordinem certum coacta sunt, nemo est, qui dubitet.

§. XXVI.

Perfectionis nomen multos, variosque significatus habet: præcipuos indicare juvat. Ac primo quidem quævis proficia et utilis rei proprietas perfectionis nomine venit: quæ quidem si rei, cui inest, prodest, *interna* et *immanens*, si vero ad aliam refertur, *externa* et *transiens* vocatur. Internam negant esse posse, nisi voluptatem, felicitatem, quam proinde etiam perfectionem *physicam* Hutchesonius vocat. Omnem porro perfectionem distribuunt in eam, quæ ab omni imperfectione libera est, et eam, quæ imperfectionem quamidam adjunctam habet, aut certe inserit; illam puram, hanc impuram vocant. Fieri itaque potest, ut eadem res sub diverso respectu perfecta sit. Ex his præterea notionibus efficitur, ut defectus proprietatum positivarum per se non inserat imperfectionem; sed tum solunmodo, cum rem aut minus beatam aut aliis minus utilem reddit. Neque quælibet positiva proprietas sub omni respectu dici perfectio potest.

Quod perfectionem rerum compositarum spectat, eam in consensu plurium ad finem communem

reponunt metaphysici. Quare uti ordinem, ita perfectionem subjiciunt regulis, id est, formulis, quibus et id, quod præstari debet, et modus declaratur et ratio, qua, quæ rei insunt, ad efficiendum illud conspirare debent. Ex regularum, quibus perfectio isthæc continetur, numero duo perfectionem genera constituunt. Nam quæ singularis regulis adstrictæ perfectiones sunt, simplices, quæ pluribus, compositas dicunt. Quodsi pugnant inter se regulæ et perfectiones, quæ per se singularæ in rem cadere possunt; facile intelligitur, alteram perfectionem amplectandam et adhibendam, alteram deferendam adeoque a regula altera receundum esse; neque tamen putandum est, rei ipsius perfectioni obesse minoris perfectionis prætermissionem: nam quum hæc non possit cum majori consistere, atque cum ea conjungi, etiam neglecta illa nihil deest perfectionis, quod inesse potest. Ex quo efficitur, ut esse res in suo genere perfectissima possit, etsi perfectio minor et majori repugnans neglecta et prætermissa sit. Quod qui negant vereor, ne de verbis potius, quam de re pugnant. His expeditis facile erit de magnitudine perfectionis judicare. Quo enim est regularum numerus major, quo regulæ servantur adcuratius; quo delectus perfectionum singularium est ad consilium rei adcommmodior, quo denique ipsum consilium est præstantius, eo rem ipsam dicemus perfectionem esse. Ceterum quæ de ratione ac via explorandi ordinis diximus, ad perfectiones indagandas quoque adhiberi posse, facile intelligitur.

§. XXVII.

Quæ ita diversa sunt , ac ita disjuncta , ut suam quodque essentiam habeat , extra se sunt. Sed qui ad verborum vim satis attendunt , hi spatium cogitare nos tum intelligunt , cum res a se disjunctas quidem et extra se positas , sed quadam ratione conjunctas tamen cogitemus . Quare *spatium* sic definiunt , ut sit series rerum extra se positarum . Qua spatii notione constituta , *locum* dicunt determinatam spatii partem , *situm* vero modum vocant , quos est res aliis juncta . Ex his concluditur , plura entia spatium , singula locum occupare , atque omne ens esse alicubi , neque posse sublatis rebus omnibus spatium relinquiri , aut spatium sine rebus esse . Neque tamen putandum est , positis ipsis rebus illico haberi spatium . Ipsarum enim rerum series cogitari debet : quare notio spatii inter relationes numeranda est . Si quæras , spatium substantia sit , an accidens , responsio est in promptu . Ex his porro efficitur , inane quod vocant , non esse spatii speciem , sed negationem . Nimirum spatium et inane tum sibi opponuntur , cum nomine vacui absolutum quid significatur . Nonnumquam inane relative sumitur ; cum absensentiam harum præcise rerum notat , atque tum spatio aliquo modo opponitur . Sed hæc spatii explicatio non omnibus , probatur : quum multi sint , qui spatium potent esse naturam extensam , partibus simillimis et iisdem , continentem , quæ dividì quidem moverique loco nequeat suo , sed

possit tamen a corporibus permeari , æternam , necessariam , a nullo denique auctore sui ortam . In qua sententia summos omnis ætatis fuisse , et cum maxime esse constat . Et sane huic sententiae maxime suffragatur phantasia ; quæ natura sua ad singendas rerum incorporearum imagines fertur . Et est hoc in ea percommode , quod , ea sumpta , facilius , quomodo corpus corpori cedere moverique loco possit , intelligitur ; quum ex illa consequatur , omnia esse corporibus plena , nihil uspiam vacui : quo constituto non adeo facile est , quomodo corpora moveri possint , expedire . Quare si vel maxime prior illa notio probetur , non tamen altera videtur repudianda , quod non possumus ea , imprimis in geometricis et in doctrina de motu ejusque dimensione carere : modo teneamus , ideam istam tantum abstractam , ut loquuntur philosophi , esse et posse quidem alteri , quam attulimus , substitui , quando est de quantitate ejus fermo ; sed tamen cavendum esse , ne periculose sententiae et theologiae naturali inimicæ ex eo inferantur .

§. XXVIII.

Quæ autem spatii , eadem temporis ratio est in cuius notione informanda , qui phantasiam sequuntur , quoddam quasi filum cogitant partium earundem , continens , quodque dividi nequeat . Sed quemadmodum spatiū congregatiōne rerum , quæ sunt , ita tempus successione mutationum continetur . Quare recte definitur per seriem mutationum ipsisque relationibus adnumeratur . Notionem tem-

poris sic explicatam exemplis illustrat Lucretius lib. 1. ex quo intelligitur, quidquid sit et est, quia ante, quam fieret, non erat, in tempore esse et fieri; et, ubi nihil sit, quod fiat, ibi tempus etiam nullum posse. Itaque quum hæc, quæ successibus subjectæ res sunt, non essent, nec tempus erat; et si tollerentur ea omnia, quæ sunt aliquando orta, nec tempus ullum relinqueretur. Ceterum veræ notionis loco abstracta illa a phantasia efficta commode adhibetur, ubi de quantitate illius disputatur, nec sine ea dimensio temporis procedit. Cavendum tamen, ne ex notione hac quædam concludantur, quæ reliquis veritatibus repugnant. Quoniam autem constat, mensuram ei similem esse debere, quod mentiendum est, facile intelligitur, temporis mensuram esse rem successioni subjectam, id est, motum æquabilem. Verum cum hujus mensuræ non semper et ubique sit usus; spatium temporis ex successione idearum in mente aestimamus. Atque tum tempus nobis breve videtur, cum, præterfluente mutationum serie, vel plane nullas perceptiones distinctas habuimus, vel mutationum successionem, qua successio est, non cogitavimus. Diuturnum nobis contra videtur tempus, cum gratæ ideæ animum non occupant. Plura hac de re substiliter animadvertisit Homius in sua critica, qui proinde omnino legendus est.

S. XXIX.

Hactenus de relationibus idealibus: nunc demum ad alias, quæ licet non omnes, maximam tamen

partem reales sint, progrediamur. Ex quo intelligi alterum potest, id *principium* ejus dicunt, et cuius in alio ratio est, *principiatum*. Omne autem principium tripartito distribuunt. Primum est, ex quo, quale quid sit, cognoscitur, principium *cognoscendi*: alterum, ex quo, quare et quomodo esse aliquid possit, principium *essendi*, tertium denique ex quo, quare aliquid fiat, perspicitur, principium *fiendi*; sed huic divisioni aliam adjiciunt, ut omne vel internum sit vel externum principium: quorum illud dicunt, quod est in ea ipsa re, quæ ex principio pendet, hoc, quod extra rem est. Principiorum genus illud, ex quo, quare aliquid fiat, intelligitur, uno *causæ* vocabulo indicant, quo nomine omne id complectuntur, a quo aliquid oritur. Ut autem omnium principiorum, ita causæ etiam bipartitum genus est. Nam si id, a quo aliquid oritur, est in ea ipsa re, in qua efficitur, *internam* causam dicunt; sin ~~extra rem, eternam.~~ *Omnibus*; quibus aliquid efficitur, causarum duo genera sunt: alterum, quod sua vi id, quod sub ea subjectum est, necessario efficit, quod quidem genus proprie *efficientium* causarum dicitur, per quas, et e quibus res efficiuntur: alterum quod quidem non habet vim et naturam efficiendæ alicujus rei, sed sine quo tamen res non potest effici. Huic autem generi, sine quo res non efficitur, duæ sunt species *subjectæ*; quarum unam *materiam* dicunt, ex qua res perficitur, quæ efficienti se quasi *præbet*, et

actione ejus quasi fingitur : alteram *præcursantem*
 et *comitantem* commode dixeris , ut occasionem ,
 locum , tempus , et cetera , quæ vulgo *circumstan-*
tiarum nomine significantur . Sed efficientium etiam
 causarum duo genera sunt . Quædam enim sua vi
 solæ possunt , nulla alia re juvante , aliquid effi-
 cere , quas *causas unicas* vel *solitarias* dicunt :
 quædam autem quasi auxilium desiderant , neque
 possunt rem efficere , nisi conjunctam habeant et
 auxiliatricem aliam et *sociam* causam . Quoniam
 autem : quæ sociæ causæ sunt , communi quidem
 vi agunt , neque tamen eadem omnes et æquali ;
 sociarum etiam causarum quædam iu diversa ge-
 nera distributio nascitur . Nam quarum præcipua
 vis est , quæque non ab alia pendent , has prin-
 cipales et præcipuas ; quæ autem per se minorem
 habent vim , eamque ab alia re argente penden-
 tem , *instrumenta* dicuntur . His duobus generibus
 tertium quoddam interjiciunt , et quasi medium
 faciunt eadem scilicet causarum , quæ ab aliis qui-
 quidem pendent , non tamen ita , ut omnem ab iis
 vim ad efficiendum accipiant , sed , ut , quæ pro-
 pria ipsis vis est , ab alia superiori et nobiliore
 causa dirigatur , quas *administras* vocaveris . Cum
 denique plures causæ ita inter se aptæ sunt et co-
 pulatae , ut omnes ab antegressa una pendeant ,
 neque possit quæcumque earum auferri , quin , quæ
 eas sequuntur , simul tollantur , *seriem* causarum
 dicunt ; transitum Plinins hist. nat. L. XV. C.
 19. In ea serie , quæ ita rem effectam antecedit ,

ut nulla alia interjecta sit , *proxima* , ceteræ *remotaæ* dicuntur.

§. XXX.

Enumeratis hactenus causarum generibus alii duo adjiciunt philosophi , finem et formam . *Finem* dicunt rationem , propter quam causa efficiens agit , *formam* autem ipsam rei essentiam , ex qua quippe intelligi potest , cur , quæ rei insunt , ipsi sint attributa . Sed quia , quod quis nescit nec intelligit , eo nou potest ad agendum commoveri , intelligitur , eum qui propter finem agat , ipsum illum finem nosse debere : Finis igitur supponit causam intelligentem . Deinde quia finis est tantum id , propter quod aliquid efficitur , non autem per quod , aut cujus vi : illud quoque consequitur , fine proposito cogitandum esse ; quomodo , et quibus rebus adjutus ad finem pervenire possis ; quæ *media* vulgo dicuntur : qua inter adpetitionem finemque interjecta sunt . Ex quo colligitur id , quod dicunt , qui finem petat , eundem a mediis alienum non esse . Duo autem finium genera constituant , una enim eademque res quum propter plures diversasque rationes suscipi possit , in ea etiam plures fines sequi possumus ; quorum qui summus est , maximeque petitur , eum *principem* , ceteros , qui huic quasi sunt subjecti neque tantumdem spectantur , *secundos* dicunt . Denique quemdam quasi ordinem finium seriemque , ut causarum efficienlium faciunt : in qua , qui primus attingitur , *remotum* ; ad quem , superatis ceteris *omnibus* de-

mum pervenitur , et cuius adsequendi causa ceteri omnes petiti sunt , *ultimum* et *summum* , qui de- nique his interjecti sunt , *medios* dicunt , a fine autem differt , *impellens* causa , quæ est plerumque in animi habitu aut propensionibus sita , et est ratio , propter quam ad finem aliquem contendimus .

§. XXXI.

Nunc demum quæ ex his notionibus colligi enunciata possint videamus. Primum quod inde ducitur , ita efferunt : posita ratione ponitur rationatum ; seu posita causa indeterminata sua causalitate ponitur effectus , nisi adsit impedimentum. Ex quo porro efficitur , ut , quo plus causæ sit positiuni , eo videatur probabilius , effectum futurum esse. Deinde causæ propinquiores majorem effectus futuri opinionem adserunt , quam quæ sunt remotiones. Enunciata ista , ut ex ipsis notionibus facile intelliguntur , ita sunt quasi leges , quas in conjecturis faciendis sequimur. Alterum quod hoc pertinet , cum adjunctione enunciandum videtur : nimirum , siquid sine causa fieri nequit , idem ut fiat , necesse est causa antecedat : et ubi causa ante gressa non est , ejus generis res fieri nequit. Hoc solum , nihilo plus evincunt demonstrationes illæ , quibus metaphysici principium rationis sufficientis probare nituntur. Quia porro alterum alterius in tantum causa est , in quantum hoc ex illo sit ortum ; sequitur , ut , quidquid fiat per causam , nisi per sufficientem non fiat. Nihil potest ipsius

sui causa esse, vel nihil semetipsum producere potest. Fingas enim aliquid semetipsum producere, tum aliud, quod semetipsum fingitur producere, et existit, et simul non existit: existit, alias se producere non posset: non existit, quia demum se producere et sibi existentiam largiri fingitur. Hoc vero fieri nullo modo potest, ergo non illud, ut aliquid semetipsum producat. Non tamen repugnat, ut in eadem re status ex alio statu oriatur. Sed aliter res habere videtur, cum, quod fit productum, idem aeternum esse dicitur. Non equidem naturae divinae repugnat ab aeterno creare, rebus tamen finitis ab aeterno creari repugnare videtur; si vero neges, quod cum causa sua ab aeterno existit, productum esse, sed hujus solum existentiam cum existentia alterius conjunctam adferas; confitendum est, in ipsis notionibus repugnantiam nullam esse; sed hoc etiam velim animadvertis, caput superioris quæstionis prorsus immutatum esse. Si denique seriem causarum contingentium retro prosequamur, pervenientum tandem est ad unam, quæ aliunde non pendeat, quæ sit prima et necessaria: seu causarum efficientium fortuitarum series infinita, sine prima et indipendente repugnat. Cum enim quisque in hac serie terminus sit dependens et effectus; sequitur totam seriem effectam esse, quin aliquid sit extra seriem, a qua tota series pendeat et efficiatur, quod est absurdum. His addi potest quemque in ea serie terminum, dcmto ultimo, esse causam et effectio-

nem; et pro quoque termino esse effectiōnē unam
et rem effectam; addito autem termino ultimo res
effectas esse plures, quam fuerant actiones effici-
entes, quod pariter absurdum videtur. Qui ad
vagam quamdam necessitatē confugiunt, inane
nomen pro ratione effundunt.

§. XXXII.

Alia principia, quae huc pertinent, causarū
et effectuum similitudinē nituntur. Primum ita
ennunciant: idem effectus eamdem, similis causa
similem causam arguit. Veritas hujus principiū
ex ipsis notionibus elucet. Quum enim vires ab
effectis suis dicantur; patet, rebus ipsis, quatenus
eosdem effectus producunt, easdem vires et causas
attribui. Hoc idem axioma ita invertunt: ex
simili causa similis, ex eadem idem effectus pro-
ficiuntur. His addunt aliud, hisce fere terminis
conceptum: non potest plus esse in effectu, quam
est in causa, seu plenus effectus æquivalet causæ
plena. Idquod pariter ex ipsis notionibus intelligi-
tur. Nam res quæcumque in tantum causa alterius
dicitur, in quantum ejus existentiam vi sua pro-
duxit. At sunt, qui hunc canonem ita interpretan-
tūr, ut ex data efficacia datæ causæ neque plus neque
minus oriri posse, velint, quam per cognitam vim
eiusdem causæ effici queat. Quo quidem sensu si hoc
principium accipias, ejus veritas generali principio
rationis sufficientis subnititur, de quo jam adcura-
tius agendum erit.

§. XXXIII.

Famosum itaque rationis sufficientis principium

sic interpretandum censeo, ut, quidquid aut fiat
 aut mutetur, fieri aut mutari dicatur, unius aut
 plurium virium efficacia et universim sub certis
 adjunctis, sine quibus aut hæc res non existeret,
 aut talis mutatio non evenisset. Hoc principium
 non putandum est nostri demum sæculi sapientia
 excogitatum fuisse. Veteres philosophi idem jam
 cognitum habuerunt, nominatim Plato in timæo,
 Aristoteles phys. l. v. c. 4. et imprimis Cicero,
 qui illo pluribus in locis contra epicuræos utitur,
 idem libro 2. c 28. de divinat : in rem nostram
 ita disserit : » Quidquid enim oritur, qualemcumque
 » est, causam habeat a natura necesse est : ut,
 » etiamsi præter consuetudinem extiterit, præter
 » naturam tamen non possit existere. Causam igi-
 » tur investigato, in re nova atque mirabili, si
 » potes : si nullam reperias, illud tamen explora-
 » tum habeto, nihil fieri potuisse sine causa : —
 » nihil enim fieri sine causa potest. » Ex quo effi-
 citur, ut principium hoc aut innatum, aut certe
 per se evidens et perspicuum putari debeat : qui
 primum adserat, hodie arbitror fore neminem :
 alterum igitur relinquitur. Et sane æque frustra
 videntur fuisse, qui hoc principium aliunde, quam
 inductione et sensu communi demonstrare vellent,
 quam qui rite intellectum et constituum revellere.
 Ipsi quoque epicuræi vim hujus effati sensisse vi-
 dentur, id quod jam olim a Cicerone fuit obser-
 vatum, et a quocumque Lucretii lectore observari
 etiamnum potest. Hoc igitur enunciatum non de-

monstramus, sed propter plenum omnium experientiarum consensum sumimus. Quemadmodum enim illa omnia, quæ constans docet experientia, pro certis habemus; ita enunciationem, cui constans et stabilis experientiarum consensus suffragatur, inter principia recensere licet. Tametsi igitur originem et modum, quo res quæpiam sit orta; experientia nos non doceat, si tamen ex eo genere non sit, ut absolute necessariis adnumerari queat; rationi consentaneum putamus ejus causam requirere. Nam primo ipsæ notiones eam vim habent, ut, quod absolute necessarium et independens ab aliis cogitari non possit, adjuncta, sub quibus, et virtutem, cuius efficacia factum sit, exquiramus. Deinde ab omni ratione alienum videtur, illud potius, quod fieri posse, nec experientia, nec aliæ rationes suadent, suspicari, quam illud, quod, cur fieri possit, non intelligitur. Quare et hoc principium rationi consentaneum est, ut eorum, quæ pro absolute necessariis haberi non possunt, rationem et causam, quare et quomodo facta sint, inquiramus. Licet igitur hæc principia latius patent, quam experientiæ nostræ; contra eas tamen, nisi aliunde demonstrentur, usurpari non possunt. Neque alias, quam quas experientia suadet, rationes et causas propter solam analogiam sumere licet, maxime si cum certis rerum attributis aut aliis veritatibus pugnant. Nam, quæ ex analogia dicitur conjectura, locum non habet, ubi rationes validiores suadent contrarium.

§. XXXIV.

Sed quemadmodum, quidquid fit, causam habet, cur fiat; ita etiam, nisi causa efficiens sit infinita, materialis, ex qua fiat, habere debet. Postquam enim rerum natura constituta est, ex nihilo nihil fit. Neque aliud quidpiam evincit Lucretius argumentis suis satis ingeniosis copioseque explicatis l. i. v. 266. et seq. Concedamus enim quodlibet e quolibet oriri non posse, certis temporibus res nasci, opus esse tempore, quo crescant, et materia, qua augeantur; denique certos esse aetatis viriumque terminos, et agros industria, culturaque hominum fertiliores reddi. Supponamus insuper nihil interire, nisi vi aliena dissolvatur, supponamus unam eamdemque vim res cunctas dissolvere non valere, nec naturam aliquid producere, nisi morte aliena adjuvetur. Quid efficiet Lucretius? semina ipsa non fuisse ex nihilo producta? aut nihil nutu et divina providentia fieri? neutrum concludet, ideoque decem argumenta perierunt, licet non tamē ingenii sui, ~~quam~~ ~~et~~ ~~et~~ virtutio.

§. XXXV.

Quum in cogitando hanc legem sequamur, ut rerum similiūm similes suspicemur esse causas; inde fit, ut, ubicumque deprehendimus aliquid, in quo omnia consentiunt ad aliquem usum, illud ipsum a concilio quodam et mente et ad talem usum et finem factum esse existemus: quod principium, *causarum intelligentium* dicunt. Sed in eo hæc cautio esse debet, ne aut proximam quamque

que causam intelligentem putemus, aut cujusque rei usum pro fine habeamus. Deinde cavendum a cavillationibus, ne cuiquam alios, quam aliter habuit, fines adsingamus. Quo vitio laborare illi videntur, qui quum præclare gesta gentilium reprehendere nequeunt, ea vanæ gloriæ studio profecta esse arguunt.

§. XXXVI.

Quæ inter principia et principiata intercedit relatio *nexus* dicitur. Quare tot tamque diversa nexuum genera statui possunt, quot ipsorum principiorum. Omnia tamen ad duo genera revocari possunt, nimirum ad *nexus idealem* et *realem*: priori generi ea subjiciuntur, quæ tempore aut spatio, similitudine, æqualitate, proportione, ordine, et harmonia inter se conjuncta sunt: ad posterius genus pertinent, quæ quocumque causarum, maxime efficientium genere continentur. Huc etiam referunt cohæsionem, quæ ex mutuo rerum contactu efficitur: cohæsionis autem notio in nobis oritur, quum majori virtutis impendio opus esse sentimus ad partes corporum separandas, quam ad singulas movendas.

§. XXXVII.

Totum denique dicimus id, quod partibus constat, plura vero, quæ simul sumta constitutunt unum aliquod ens, adpellantur *partes*. Duo pariter totorum genera constituunt, idealia scilicet et realia: cuius vero sit generis totum quodvis datum, ex nexus, quo partes inter se junctæ sunt,

intelligitur. Sunt, qui tota alia logica, alia physica, alia moralia adpellent; quibus generibus alii pro partium diversitate tota simultanea et successiva, continua et discreta, absoluta et relativa adjiciunt. De diversis hisce generibus nihil attinet plura dicere: sed illud quæritur utrum quodvis totum vim cogitandi supponat. Mihi quidem ita videtur. Nullum enim totorum genus cogitari potest, quin aliquo nexu contineatur, quum porro quisque nexus, sive idealis sive realis constet relatione, relatio autem omnis cogitatione et mente contineatur; dubitari nequit, quin quodcumque totius genus vim cogitandi supponat.

C A P U T II.

DE PRÆCIPUIS RERUM GENERIBUS.

S. XXXVIII.

De notionibus rerum universalissimis capite superiore; quam potui, brevissime exposui: non, ut omnia dicerem, sectatus, quod infinitum erat, sed ut maxime necessaria: nunc de præcipuis rerum generibus, quæ utiliora videbuntur, proximum est dicere. Omnes autem res, quæ sunt, aut fieri possunt, in duas classes describunt; quarum altera simplices, omnisque compositionis expertes, altera res compositas, et corpora complectitur. Sed simplicium quoque rerum non unum genus est: vel enim tanquam elementa considerantur, ex quibus fiant composita, vel iis etiam vis cogitandi attribuitur: hinc totidem diversæ disciplinæ nascuntur, scilicet *monadologia*, quæ in naturam substantiarum simplicium inquirit, *somatologia*, quæ de intimâ corporum natura, et denique *pneumatologia*, quæ de substantiis cogitantibus universim exponit. His adjungimus explicationem *entis finiti* et *infiniti*. Totum itaque caput hoc in quatuor partes dispescimus.

I.

Monadologia.

S. XXXIX.

Quæ de substantiis simplicibus, aut *monadibus*

exponit, disciplina, propterea, quod moderni moris esse desiit, supervacua, et inutilis haud putari debet. Nam quæ hic traduntur, explicanturque philosophumena, et si ad veritates theologicas, aut morales intelligendas necessaria prorsus non sint, iis tamen lucis adferunt plurimum. Deinde ea est huiani ingenii natura, ut eorum, quæ admiratur, phœnomenorum causas, et rationes exquirat; quæ quidem sciendi cupido cum omni philosopho, tum potissimum metaphysico indigna non est etiamsi hoc ipso studio nihil consequare, quam ut facto periculo addiscas, liuites, quibus humana cognitio coercetur arctissimos esse. Hoc autem ipsum argumentum, in quo versamur, ita tractabimus, ut, quia juncta inter se maxime sunt, simplicium, et compositorum notiones, alteram per alteram explicemus.

S. XL.

Itaque ab explicatione notionis, quam de composito, informamus animo, ordiamur. Compositi nomen uti reliqua omnia, quorum frequens est usus latissime patet: interdum compositum dicimus omne id, in quo varia quocumque modo conjuncta cernuntur. Huic ex adverso respondet simplex, in quo varium nihil est; interdum illud, quod ex pluribus partibus separabilibus constat: cui contrarium est simplex, quod realis compositionis expers est: Denique huic nomini ea vis attribuitur, ut congregatiōnem substantiarum, quo cūquemodo conjunctarū significet; atque tum

singulæ substantiæ simplices vocantur. Antiqui compositum dixerunt, quod partibus constat heterogeneis, simplex, quod partibus constat homogeneis. Res igitur extra se positæ, sed eadem in unum quasi corpus conjunctæ, efficiunt id, de quo hic agimus, compositum, quod alii etiam *extensem* vocant. Qui enim extensem a composite distinguunt, aut falsam, et a phantasia profectam notionem huic vocabulo subjiciunt, aut, quid sibi velint, non satis intelligunt. Quæ quomodo differant, nemo utique dixerit. Qui autem dicunt, extensem participialiter, et proprie sumtum a composite non differre, sed nominaliter, et metaphorice acceptum, hi ipsi quoque haud se expedient, ubi quid proprie sub illa metaphora lateat, quid sublati tropo relinquantur, quod quidem a composite differat, dicere volent.

§. XLI.

In omni igitur composite, præter partes, spectari potest modus, quo illæ inter se sunt conjunctæ. Ex quo efficitur, ut essentiæ compositorum, qua composita sunt, modo compositionis contineatur. Quare qui, quibus composita res sit partibus, et quo modo ac ratione sint junctæ inter se, et copulatae partes, intelligit, hunc essentiam ejus comprehendere recte dicimus. Quum porto possint, eadem et diversæ, similes, et dissimiles esse et partes, et junctorum modi: essentiæ compositorum, vel eadem vel diversæ, similes, vel dissimiles sint necesse est. Jam quæ sint rebus

compositis natura sua attributa , facile intelligitur. Primo , quia in hoc rerum genere res extra se positæ junguntur , in spatio sunt , seu , ut dicere solent , spatium replent : certa sunt magnitudine , quia omnis magnitudo est in partium multitudine posita : mensuræ porro subiectæ : et quia cogitari in unoquoque composito ambiens linea quæcumque potest , certa etiam illis *figura* tributa sit , oportet : denique quia non repugnat , quasdam auferri ab iis partes , dividì possunt ; atque adeo figura etiam mutari.

S. XLII.

Motum recte dicunt esse in mutatione loci positum : Nam ex mutato loco semper , et rectissime motum factum esse colligimus. Esse autem locum rei mutatum , ex mutata ab aliis rebus distantia intelligimus , id quod sensibus cognoscere licet. Duplex autem est motus genus , cui res compositæ , et concretæ subjectæ sunt. Nam vel in ipsius rerum partibus sit , ut esse locum motent , aut in aliam rei partem transeundo , aut a re tota plane recedendo , quem *intestinum* adpellant : vel tota partium congeries in alium transfertur locum , hunc *externum* dicunt. Quoniam in composito præter partes et juncturæ modum nihil inest , cogitur , nihil ei accidere quicquam , præter partium aut detractionem , aut additionem , aut transpositionem posse. Quæ quum in omnibus illis mutandi compositi generibus , quæ aut adjiciuntur , aut auferuntur , aut transponuntur partes , mutent ,

eum , quem ante tenuerant , locum adeoque moveantur , nihil in composito accidere , nisi per motum posse , patet , omnesque , quæ cadunt in compositum , mutationes , motu contineri .

S. XLIII.

Restat , quoniam natura compositorum satis pro instituti ratione declarata est , qua ratione oriuntur , et intereant , paucis ut dicamus . Oriuntur et fiunt junctis certo modo inter se partibus : quia posita essentia , non potest non res ipsa fieri : cum autem sublata essentia res ipsa tollatur , interitum intelligitur positum esse in separatione partium . Ex quibus sequitur , quia compositorum origo , et interitus motui debetur , motus autem intervallis temporum aestimatur , certo temporis spatio fieri , et successioni subjectam esse compositorum cum originem , tum interitum . Cæterum per se intelligitur : hæc de ortu et interitu naturali capi oportere .

S. XLIV.

Compositum etiam dicitur *continens* seu *continuum* , quando ita inter se cohaerent , et junctæ partes sunt , ut repugnet aliam ipsis inseri : quale continens , an uspiam sit , metaphysici disputant . Si mutuum contactum in mutua actione substantiarum simplicium ponere licet ; qui negari possit , composita ita continua esse , non video . Sin vero notiones mathematicas ad res existentes transferas , atque ex iis decernas , immediatus contactus detur , nec ne , non facile , quæ inde nascuntur , difficultibus occurses .

§. XLV.

Quæ omnibus partibus caret res , *simplex* dicitur , cui , quia est composita contraria , omnia ea repugnant , quæ ad essentiam hujus pertinent , aut ex ea proficiuntur , ut nec magnitudinem habeat , nec figuram , nec dividi in partes possit , nec spatiū repleat , nec mensuram capiat , nec motui intestino subjecta sit , neque ita , uti compositæ , hoc est , certo temporis spatio aut oriatur , aut intereat . Qua ergo ratione , inquiet aliquis , dicimus oriri posse , et interiri , quæ simplicia sunt , et a concretione omni libera , et quæ erit res , ex qua originem ducere possint suam ? cuius quæstionis si hæc vis , et sententia est , ut , quo auctore oriuntur simplicia , quæratur ; theologiæ naturali propria est : sin hic sensus est , quæ res sit , ex quamquam materia quadam simplicia efficiantur , nullam eam uspiam esse , confitendum est . Finge enim ex rebus concretis fieri simplices posse : aut adjectis , aut ~~de~~ ^{ad} ~~de~~ ^{ad} ~~trans~~positis motu partibus fiant , necesse est : sed ita res , non quæ nihil concreli , nullam partem habeat , sed composita partibus efficietur . Neque a rebus compositis rejecti felicius in ipsis simplicibus simplicium originem quæremus : neque ex quibus si aliæ sui generis res existerent , non dubium esset , quin ex iis decerpta quadam particula , fierent : quod quomodo fieri possit , et qui ex re , quæ nullas partes habet , abradi particula possit , intelligi plane negat .

§. XLVI.

*His constitutis, quid efficiatur, facile intelligi-
tur. Primum illud, ut, si qua res simplex sit,
omnibus vacua quibuscumque partibus, ea, quia
ex nulla alia re oritur, aut necessario sit, aut
auctorem habeat, cuius vi, et potentia sit facta:
alterum, ut ejus origo, quia nihil successionis
habet nulloque temporis spatio extenditur, momen-
to, et siquid eo angustius esse, et brevius potest,
coerceatur. Quæ quidem ratio est, quam ob rem
non possit a nobis distincta ejus notio informari,
cui ea tantum subjecta sunt, in quibus, quæ dis-
cerni possunt cogitatione, insunt: Eadem ratio
est cur non possit nisi voluntate, et vi auctoris
accidere, et, quo fiat modo, nequeat intelligi. Et
quemadmodum nihil quicquam ante fuit, ex quo
eæ sint effectæ, ita nihil etiam ex iis post inte-
ritum relinquitur, quum contra ea composita ita
interire possint, ut nihil eorum pereat, ex quibus
concreta sunt, neque in nihilum, sed in partes
abeant.*

§. XLVII.

*Quemadmodum ista simplicium notio ex defi-
niendorum contrariorum lege constituta est; ita
sunt qui pari ratione, sintne res simplices, et e
simplicibus compositæ, nec ne, intelligi posse exis-
timent. Nimicum sumto hoc, esse res compo-
sitæ, etiam simplices esse, ex quibus res compo-
sitæ tamquam partibus constent, cogi plent. Et
sanc qui in divisione compositorum omnem finem,*

et terminum tollunt ; aut negant , res compositas a nobis in suas partes simplices dissolvi posse , atque tum illis experientia patrocinatur : aut contendunt , partes compositorum numero esse infinitas : cui quidem adassertioni duplex sensus tribui potest : vel enim hoc dicitur : partes simplices in quovis corpore esse numero infinitas : vel negatur , corpora ex partibus simplicibus concreta esse eo- quod divisio eorum in partes quasque compositas produci in infinitum possit. Qui primum contendent , non vident , hoc modo omnem inter rem quamque maximam et minimam inæqualitatem tolli ; quum enim utraque partes infinitas pariter contineat , cogitur , utramque esse infinitam , atque adeo æqualem. Qui alterum sumunt , in hoc se induunt , ut velint accidentia esse sine substantiis , quibus ea insunt : quod quidem hodie ab omnibus exploditur. Argumentorum , quibus aut infinitam rerum compositarum divisionem tuentur , aut compositionem corporum ex monadibus , impugnant , lubens prætermittit , *cam quod substantibus nituntur* , quas concedere nihil cogit , tum maxime quod in omnibus fere compendiis explicata leguntur.

II.

Somatologia.

§. XLVIII.

Ex iis , quæ hactenus de substantiis simplicibus disputavimus , constare arbitror , quæ sint earum adfectiones , quæ vires , a nobis intelligi haud posse. Hæc enim rerum compositarum elementa ,

hæc virium subjecta abstrusiora multo sunt, quam quæ crassis sentiendi instrumentis attingi, nedum percipi singula a nobis queant. Quæ res facit, ut ad corporum considerationem nos conferamus. Quod quidem considerandi argumentum licet metaphysicus cum Mathematicis et Physicis commune habeat, aliam tamen, atque illi viam, ac rationem sequitur. Mathematici in corporibus non spectant, nisi extensionem, Physici eorum phœnomena, quæ ex principiis per experientiam stabilitis explicare conantur. Metaphysicus vero hoc sibi propositum habet; ut in prima corporum stamina, primasque vires, unde phœnomena pendent, inquirat. Neque ea, quam hoc loco suscipimus, speculatio aut temeraria, aut plane supervacua putari debet. Hunc certe fructum inde capiemus, ut facto periculo, quæ sciri de corporibus possint, addiscamus. Deinde hoc etiam consequemur, ne nimium tribuamus illis, qui quædam nimis de corporibus adfirmant, aut ea se scire profitentur, quæ nesciant. Cæterum longius in doctrinas physicas hoc loco excurrere, quod quidam faciunt, a scopo Metaphysicses alienum puto. Sed jam in rem præsentem veniamus.

§. XLIX.

Corporis notio exensione earum rerum nobis advenit, quas hoc nomine compellamus. Corpus igitur, nisi vera ejus notione carere velimus, definire non licet, nisi per ea, quæ quibuscumque corporibus nobis quidem cognitis communia sunt.

Atqui omnibus corporibus materia^m, et formam inesse, constat. At quid est *materia*, quid *forma*? quæ vis ac potestas hisce nominibus subjecta sit, una definitione haud explicaveris, adeo usus eorum fluctuat. Si quamque rem, quæ determinationum capax est, materiam, ipsas vero rei determinationes formam dixeris; illud efficies, ut nec *materia sine forma*, nec *forma sine materia* consistere possit; omnem vero nominum istorum vim ac potestatem non exhauries. Nihil itaque relinquitur, nisi, ut, de quibus rerum generibus hæc nomina dicantur; sigillatim videamus. Primo igitur quamque substantiam, qua accidentium subjectum est, materiam, ipsam autem accidentium congeriem formam dicimus. Interdum rem compositam, qua pluribus partibus constat, materiam, partium vero juncтурam formam adpellamus: hoc igitur sensu nec *materiale a re composita*, nec *immaterialе a re simplici* quicquam differt. Porro in notionibus universalibus ea, quæ ad genus pertinent, *materiam*, *singulæ vero cuiusque speciei* determinationes formam constituunt. In judiciis logicis subjectum, et prædicatum materiam, ipse vero utriusque nexus formam efficit. In actionibus mutatio, quæ contingit, seu res effecta, materia, temporis vero ac loci relatio forma dicitur: in actionibus vero liberis et moralibus ipse actus cum suis adjunctis materia, ea vero ratio, quam actus ad perfectionem substantiæ intelligentis habet, *forma* adpellatur. Diversos hosce significatus s^e

expendas, intelliges, eum, quem secundo loco attulimus, hue pertinere. Corpus ergo dicimus rem compositam, quatenus ejus partes certo modo inter se sunt conjunctæ, seu materiam certa forma præditam: quod quum fieri nequeat, nisi vi quædam singulæ partes cohæreant, patet, cur cuique corpori vim attribuant. Ab hac corporis definitione nihil differt ea, quam VARRO apud CICERONEM exhibet. *Acad. Quæst. Lib. I. Cap. 6.*

§. L.

Nunc quæ ex constituta hac corporis notione colligi possint, videamus. Quum itaque corpora sint res compositæ, consequens est, eas, quæ iis attributæ sunt, affectiones in illa pariter cadere. Quum porro corpora ex elementis simplicibus concreta sint, horum autem natura nos lateat; facile intelligitur, corporum affectiones primitivas nobis perspectas esse non posse. Id quod aliunde quoque constare potest. Nimirum qualia sint corpora, non intelligimus, nisi ex iis, quas efficiunt, sessionibus. Sed natura sessionum non minus ex structura organorum, quam ipsorum corporum, quæ illa impellunt, forma dependet. Itaque sessiones non solum diversitate rerum objectarum, sed ipsa quoque organorum diversa dispositione variari necesse est. Unde suspicari licet, si alia nobis sentiendi instrumenta concessa essent, aliter quoque corpora ipsa nobis visum iri. Deinde licet nulla divisione hoc adsequi possimus, ut ipsa prima elementa contueamur: illud tamen qualicumque

partium distractione comperimus, ipsas corporum qualitates variato compositionis modo variari. Quum igitur varius, ac multiplex componendi modus esse possit; facile intelligitur, quam lubricum sit, et difficile, ex phœnomenis corporum, primitivas elementorum adfectiones eruere.

§. LI.

Corpora itaque ipsa inter phœnomena numeranda censeo. Sed cum corpora phœnomena dico, nolim hæc ita interpreteris, ut totum mundum corporeum pro meritis haberi existimes: paradoxam hanc, quæ idealistarum est, opinionem alio loco profligatur. Scilicet corpora idcirco phœnomena dicimus, quod, ut reliqua omnia, quæ sensibus percipiuntur, implicatores multo præstant perceptiones; quam ut definiri satis queat, quid in iis formandis res objectæ, quid ipsa organa contulerint. Sunt itaque corpora quidem phœnomena, sed *substantiata*. Ex his etiam intelligitur, quam imperite faciant ii, qui, quæ corporum adfectiones sensibus cognoscant, ipsis eorum primis elementis adscribunt; tamquam qui ideo contactum corporum negant, quod explicari non possit, qua ratione elementa simplicia sese mutuo contingant.

§. LII.

Quæcumque corporibus accident mutationes, motu efficiuntur. At quid in ipsis elementis sit, ex quo cogniti nobis corporum motus pendeant, explicare perspicue haud poterimus, dum intima

elementorum , quibus corpora constant ; natura
nos lateat. Motus itaque corporum pariter phœ-
nomenon est , at ex eo phœnomenorum genere ,
quod nobis instar realitatis est , quod experientiis
nostris veluti fundamentum subjicitur , quod ple-
nam , et insuperabilem certitudinem nobis præstat.
Argumenta , quibus veteres motus possibilitem
impugnarunt , si subtilius exigas , a cavillationibus
nihil interesse intelliges : eos certe , qui motus
existentiam confirmatam sensu sumunt , de interna
vero ejusdem natura nihil decernunt , ron pre-
munt. Atque ita quidem DIOGENES imperite fecisse
non videtur , cum *deambulando* , adversarios mo-
tum esse docere voluit. Verum quum ipsam cor-
porum naturam perspectam non habcamus ; quæ-
ritur , qua ratione leges motus , v. gr. quod status
corporis vel quiescentis vel moti nisi a causa ex-
terna non mutatur , explicari , probarique queant.
Non ignoro , qua eas ratione quidam Metaphisi-
corum demonstrent. Neque arduum omnino vide-
tur , si eas corporis ac motus notiones constituas ,
quibus illud contineatur , quod dein experientia
confirmet.

S. LIII.

Quodlibet corpus moveri potest. Verum siquid
corpus quiescens ad motum concitare velimus , id
nos exsequi , nisi adhibita vi , non posse sentimus ,
idque ceteris paribus magis sentimus , si plus ma-
teriæ inesse corpori conspiciatur. Hinc idem fieri
in corporibus , quæ non tangimus , recte suspica-

mur. Deinde corpus in motu constitutum in eodem perseverare, aliisque, in quæ impingit, motum communicare experimur. Si quæras, quibus hæc omnia determinationibus, quibus corporum, et materiæ viribus efficiantur: Physici respondent; *inertia, mobilitate, vi inertiae, vi motrix*: atque suo munere defuncti putari debent, quippe qui in phœnomenis universalioribus subsistunt et ex iis alia explicant. Si vero quæras, quid rei sit illa vis inertiae, aut qualis sit vis motrix: sitne utraque omni materiæ necessario attributa, nec ne? quales sint illæ determinationes primitivæ, ex quibus illæ vires pendeant, tum munus respondendi ad Metaphysicos devolvitur. Neque hi quidquam a se desiderari patiuntur. Scilicet aiunt, materiæ inertiam necessario attributam esse: eam enim definiunt; quod sit extensum iners, vi resistendi præditum. Verum, quis non videt, eos sic sumere, quod est in quæstione. Aliis ex eo, quod quævis materiæ portio sit impenetrabilis, inertiam deducere conantur. *Verum licet his concedamus, corpus impenetrabile aliquid habere, quo penetratōnem impedit, id vero inertiam esse, nondum inde efficitur.* Nihil itaque superest, nisi, ut hac quoque in re experientiam consulamus.

§. LIV.

Quum in materia nullus conspiciatur motus, qui non a causis externis, sive directionem, sive velocitatem spectet, dependeat: quum præterea nullus motus sine fixa atque determinata celeritate,

et directione concipi, mente possit, nulla adest ratio, cur materiam admittamus, cui motus sit essentialis. Verum aliter res se habet, si quæras, utrum vis illa, quam mobilitas necessario supponit, materiae sit essentialis. Si eam, quam supra notavimus, materiae notionem sumamus; dubium non videtur, quin præter vim inertiae, quæ materiae natura sua attributa est, alia adhuc vis ad motum continuandum necessaria in corpore constituenda sit. Quia verosimile non videtur, eadem vi motum et extingui, et excitari posse. Hæc igitur vis, etsi materiae essentialis non sit, extra eam tamen, si existit, esse non potest.

§. LV.

Sed quæ demum est illa primitiva elementorum partiumque corporearum interna temperatio, qua efficitur, ut corpora in motum concitari, in eadem perseverare aliaque propellere, possint? estne nuda facultas motum extrinsecus recipiendi? aut vis quiescens, quæ alieno impulsu suscitetur? aut vis efficax, quæ sublatis impedimentis illico in actum transfertur? aut estne omnino necesse una omnes rerum corporearum motus vi peragi, an non possunt non esse plures diversæque corporum vires? in quam diversas Philosophi hac de re opiniones abeant, vix dici potest. Neutonianæ plurima corporum phænomena per vires attractivas explicant, quin tamen alias vires veluti elasticas, excludant.

III.

Pneumatologia.

§. LVI.

Quamvis ex tensione interna una duntaxat substantia cogitans cuique proxime innotescat ; in communi tamen vita universalem spiritus notionem usurpari videmus. Utrique nomini, si largius accipiatur, eadem vis, ac potestas subjecta est, utrumque enim notat ejusmodi naturam, quæ percipit, suique conscientiam habet. Hæc autem universalis notio naturali ea conclusione nititur, qua aliis substantiis, quod similes nostris actiones prodant, similes inesse vires colligimus. Suspicamur itaque in aliis talen inesse substantiam, quam quisque ex sensu interno in se esse experitur. Huc accedunt effectus, qui, quum certos fines, et usus spectent, nisi a causis intelligentibus, et invisibilibus proficiisci non possunt. Neque notio substantiae cogitantis adeo individua, ac definita est, ut alias in cognitis earum generibus determinationes abstrahere, alias superaddere, absonum esse videatur. Atque hoc modo ea, quam sæpe dico, notio substantiae cogitantis transcendentalis efficitur. Illud tamen animadverterendum est, nihil nobis de substantiis cogitantibus, earumque proprietatibus compertum fore, nisi ejus naturam suus quemque sensus internus, et, quæ inde ducitur, meditatio doceret. Ex hoc igitur fonte omnis cognitio, et consideratio Pneumatologica derivanda est. Qua quidem

in consideratione hoc nobis proposuimus , ut notiones vulgares adcuratius definiamus , et , quæ hac de re quæstiones circumferuntur , distinctius explicemus . Quod si præstiterimus , arbitror fore neminem , qui conamina nostra reprehendat .

§. LVII.

Quid sit substantia , quantum satis est , capite superiori declaratum fuit : quid vero sit cogitatio , ex sensu interno facilius intelligi , quam explicari verbis potest . Imo si dicendum , quod res est , hoc modo duntaxat intelligimus , *quid in nobis sit cogitatio* ; scilicet hac notione continetur facultas percipiendi , aut perceptiones cum conscientia formandi . Isthæc notio ex earum genere est , quæ gradus suscipit , quatenus vero intendi , et remitti possit , definiri a nobis nequit . Quæ est ratio , cur quibus cogitantes , et non cogitantes substantiæ terminis , et finibus separantur , ignoremus . Substantiæ autem cuicunque , quæ sui , mutationumque suarum sensum habet , perinde esse nequit , quid illi accidat : omnia certe , quæ in rerum natura eveniunt , non ita comparata esse videntur , ut cum ejus determinationibus ac natura omnino consentiant . Ex quo efficitur , cuique substantiæ cogitandi necessario attributam esse voluntatem . Hæc autem in eo posita est , ut eorum , a quibus afficitur , alia adiptere , adversari alia , vel alia tamquam bona adprobare , retinere , et intendere , alia tamquam mala repellere , fugere , et declinare possit .

§. LVIII.

Nunc quid ex constituta cogitantis substantiæ notione colligi possit , videamus. Primum quod hinc sequitur , est : substantiam cogitantem esse quoque simplicem , et ab omni partium concretione vacuam. Quemadmodum enim conscientia sui nisi tamquam simplex , et individua concipi non potest : ita illud quoque subjectum , in quo inest , simplicis naturæ esse cogitur. Sed , ut vis hujus argumenti Iuculentius pateat , illud in consuetas syllogismorum formulas conjiciamus. Itaque totum argumentum sic instruo : quodcumque prædicatum sua natura est simplicissimum , illud uni simplici tantum inesse potest : atqui conscientia est prædicatum simplicissimum ; idem igitur nisi in uno simplici inesse non potest. Propositionem ita probo. Quodcumque sua natura est simplicissimum ; illud ubique est simplicissimum ; quodcumque ubique est simplicissimum , illud etiam in subjecto , cui inest , simplissimum est ; quodcumque in subjecto , suo simplicissimum est , illud non nisi subjecto simplici inesse potest ; quoniam subjectum eatenus aliquid dicitur , quatenus ei prædicatum aliquod inest , simplex ergo sit subjectum , cui inesse debeat prædicatum , extensionem respuens , omnino est necessarium : licet , quo minus ejusmodi subjectum cum ente composito sit conjunctum , hæc ratio non obstet. Sumptionis veritas ex his elucet : quidquid in plura extra se existentia

dividi nequit, illud est simplex absolute tale, sive simplicissimum: atqui conscientia perceptionis non potest dividi in plura extra se existentia; ergo simplex sit necesse est. Propositio est ipsa adversariis probata simplicis definitio; sumtio ex natura conscientiae adparet: hæc enim licet ex pluribus, actionibus antecedentibus oriri possit, ipsa tamen nonnisi simplicissima existere, nec, nisi omnino fallar, cogitari quidem potest. Est enim conscientia centrum, ad quod perceptiones diriguntur, quale centrum, si corporeum foret, aliud in eo adhuc centrum et simplex denique requireretur, ubi conscientia nascatur; sive conscientiam, quæ profecto melius intelligi, quam describi potest, ipsissimam sui manifestationem, sive intuitum plurium simul perceptionum nomines.

S. LIX.

Cogitare, et velle tam necessario sibi vinculo devincta videntur, ut voluntas cuique substantiae cogitandi necessario sit attributa. Quemadmodum vero vis cogitandi sine voluntate, consistere non potest; ita voluntas sine perceptionibus nulla est. Vis itaque cogitandi cum voluntate intime cojuncta est. Sed illud quærunt Metaphysici, num utraque una eademque vi primitiva contineatur. Sunt qui ex vi cogitandi voluntatem satis intelligi, neque alia vi mentis opus esse, contendant. Voluntatem enim in conatu, et nisu, perceptiones retinendi, augendi, easque in tensiones transmutandi, debilitandi, ac penitus extingueendi sitam esse volunt:

immo sunt , qui omnem voluntatem a sensu nihil differre existiment . Alii contra contendunt fieri non posse , ut una eademque vis et cogitationibus , et ad petitionibus subjecta sit . id quod ex vera notione vis primitivæ perspicuum esse arbitrantur . Verum ego quidem , qui plenam , et distinctam virium primitivarum notionem informatam animo non habeo , quid potius sequar , non invenio . Interim nimis contorte , et systematice agere videntur , qui omnia , quæ in anima nostra contingunt , ex sola vi cogitandi derivant , eamque omnium , aut actionum , aut mutationum fontem , ac principium statuunt . Neque quæstio illa , num plures facultates ex virtute primitiva oriuntur , ex eo conficilur , quod omnes earum notiones ad unam aliquam communem reduci queant : Quemadmodum nec ex eo , quod idem fieri non possit , contrarium efficitur . Hac in quæstione plurimum quoque refert , quid nomine virtutis significari velimus . Verum enim principium agendi in spiritu atque adeo una dumtaxat vis admitti potest , quæ tamen diversis modis sese exerat . Adeo difficilis est opinionum consensus ; ubi tanta est sermonis discrepantia .

§. LX.

Non solum in Psychologia , verum etiam in Pneumatologia frequens de variis voluntatis motibus , de propensionibus et instinctibus sermo incidit . Itaque periculum faciendum est , quid de his in universum præcipi , et quousque abstracta

ex animæ nostræ actionibus *Thelema* **tologia** per-
duci queat. Suus quemque sensus internus docet, ,
voluntatem nostram non uno modo sese exerere :
nunc motibus obscuris, cum fertur in objectum
non satis determinatum, nunc adpetitionibus cla-
ris, cum objecta clare percepta consecatur ; in-
terdum agitatur affectibus, cum motus animi ve-
hementioris corporis motus conjunctos habent, qui
plerumque ex vividis, ac confusis perceptionibus
existunt. Quum hi diversis animi motus potissimum
ex natura perceptionum dependeant ; colligere li-
cet, similes inesse iis substantiis cogitantibus, qui-
bus similis percipiendi diversitas competit. Verum
isti voluntatis motus, qui ex hisce perceptionibus
existunt, habitatus quosdam supponunt, in qui-
bus ratio contineatur, cur **ex aliis** perceptionibus
adpetitus, ex aliis adversatio, ex his placitum,
ex illis tedium oriatur. Quævis interna ad certum
quendam volendi modum determinatio, *propensio* ;
quæ si ita invaluit, ut in affectus facile evadat,
passio ; quæ denique cum in propensione, tum
in passione certo modo sese exserit vis, *impetus*,
vel *instinctus* dicitur; quamquam non desint, qui
instinctus nomen aliter accipient, sed de hoc alio
loco. Duo porro propensionum genera statuunt :
unum earum, quæ ex perceptione objecti proprii
maxime existunt; alterum earum, quæ ea, quam
objectum perceptum ad objectum propensionis ha-
bet, ratione, ac habitudine continentur; has *de-
rivativeas*, illas *primitivas* adpellant. Unde fieri

potest, ut, quemadmodum naturæ, quibus eædem inditæ sunt propensiones primitivæ pro diversitate perceptionum, hærumque diversa ratione cupiditatibus differre possunt, ita ex iisdem perceptiōnibus ob diversos impetus primitivos diversæ nascantur propensiones. At, quis est impetus ille principalis, omnibusque omnino substantiis cogitantibus communis? Divinando, nou adfirmando ita concludere licet: si sumamus, nullam vim ac virtutem in se ipsam ejusque, cui inest, subjecti perniciem conversam esse; si porro ea, quæ cum substantiæ cogitantis natura pugnant, eidem modesta, ea vero, quæ illius naturæ sunt consentanea, grata, ac jucunda putari debeant; dubitandum non videtur, quin sui ipsius amor cuique naturæ cogitandi proprius sit, atque communis. Unde recte CICERO: « omnis natura est conservatrix sui. » De Fin. I. IV. C 8, quo loco idem Philosophus orator plura alia in hanc sententiam disputat,

§. LXI.

Substantiæ cogitantes quum earum, quæ illis accidentunt, matationum statusque sui conscientiam habeant, nullam harum adfectionum indifferenter ferre possunt. Illis itaque felicitatis, aut infelicitatis facultas recte tribuitur. Quia vero felicitas proxima perfectionis propriæ intuitione potissimum contineatur; patet, in easdem substantias cogitantes perfectionem internam, et absolutam cadere; quod secus est in iis naturis, a quibus proprii status sensus

abest. Ex iisdem notionibus intelligitur, cur, ubi nullæ sunt naturæ intelligentes, finis ultimus locum non habeat. Ob eamdem denique rationem solis substantiis cogitantibus facultas vitæ tribui potest, si vitam dicas statum, cuius natura vivens sensum habet.

§. LXII.

Substantiis cogitantibus, vel si mavis, intelligentibus an libertas attributa sit, quæstio est per obscura, quæ antiquorum non minus, quam recentiorum philosophorum ingenia hactenus torsit, vexavitque. Libertatem autem cum dico, neque politicam, neque moralem intelligo. Neque laborandum nobis est de ea libertate, quam dicunt potentiam agendi, quæ volumus, et abstinendi, ubi nolumus, utcumque demum mens ad volendum, aut nolendum impulsa fuerit. Sed illud quæritur, an naturæ rationali et intelligenti libera agendi facultas concessa sit, quæ neque legibus a natura indilis, neque a causis extrinsecus accidentibus ita determinetur, ut non plures agendi modos in sua habeat potestate; aut, an natura intelligens vim habeat in suis operationibus se terminandi? quæstio sic proposita ita utramque partem olim inter stoicos, et peripateticos agitata fuit, et hodiecum inter viros doctissimos magna contentione agitatur. Qui libertatem hanc, quam metaphysicam vocare licet, naturis intelligentibus denegant, variis id argumentis confidere voluntur. Ac primo quidem urgent si quiquam nunc effi-

ceretur a causa aliqua , quæ indifferens esset ad utramque partem , neque ad alterutrum vel per suam indolem , et naturam , vel per adjuncta , quibuscum comitata ponitur , inflecteretur , huic mentis conversioni aut proposito nulla esset causa . Deinde sumta hujus generis libertate , omnipotentiae divinæ limites ponи , ipsamque hujus universi gubernationem penitus everti contendunt . His addunt , positis iisdem causis , et adjunctis eosdem effectus consequi ; ex quo cogi putant , omnia quæ fiunt , fati necessitate fieri . Denique negant cum libertate causarum rationalium divinam providentiam consistere posse ; eoquod causis efficientibus quamcumque rem cognitis duntur taxat sciri non possit , quid futurum sit . Peripatetici aliqui viri docti , quibus hæc duriora , et cum actionum honestate pugnantia videntur contra adlatas rationes ita referunt : Primo negant illud effatum stoicorum huc pertinere : etsi enim concedatur , nullum motum fine causa antecedente fieri , inde tamen non sequitur , ipsas etiam actiones naturam intelligentiam solis causis externis absolvи : ea enim causarum rationalium natura est , ut se ad hanc , aut illam parlem flectere valeant : ipsæ nimirum sibi sunt sui flectendi , aut convertendi causæ . Si Deus potentiam suam libere voluerit circumscribere limitibus , inde potentiae illius injuria non infertur . Quum porro libertatis notio vim momentorum non tollat ; moralis divinæ prævidentiæ gubernatio optime consistit . Illud vero ,

quod addunt, positis iisdem causis, eosdem sequi effectus, concedimus, si inter has causas liberam quoque mentis deliberationem, ac determinacionem referant. Quod denique ex præscientia petunt argumentum, quum ignorantia nostra nitatur, qua nimirum ratione Deus actiones liberas prævideat; eos non premit, quos non pudet hac in re suam profiteri ignorantiam. Hæc de naturis intelligentibus universim. Quod attinet ad animas nostras, eas liberas esse suus quemque sensus docet, qui cuique prior esse debet omni rationum subtilitate; sed hac de re alio loco agemus. Ad intelligendam hanc stoicorum, ac peripateticorum controversiam plurimum conferre possunt, quæ Cicero de fato nobis reliquit.

S. LXIII.

Explicata hactenus substantiarum cogitantium notione a scopo nostro aut alienum puto, inquirere, quæ earum differentiæ, ac dissimilitudines cogitari possint: quæ quidem indagatio eo valebit, primum ut notiones nostras de possibilibus ultra experientiarum ambitum proferamus, deinde, ut facilius eorum adserta dijudicemus, qui nimis præsidenter de rebus invisibilibus pronuntiant. Hoc itaque non sine maxima probabilitate suspicamur, plura alia viveutium animantiumque genera in hoc universo existere, quam quæ nobis ex sensibus proxime innotescunt. In his autem, quam multæ differentiæ cogitari possint, inde æstimare licet, quod vel in solo hominum genere innume-

ras fere dissimilitudines discernamus. Deinde , si analogiam sequamur , vix dici potest , quam aliæ multæ varietates concipi mente queant. Intellectum quidem quod attinet , varii , ac multiplices perfectionis gradus locum habent , sive cognitio- num ambitum , eorumque objectorum genera , sive ipsarum perceptionum claritatem , ac plenitudinem , sive idearum sibi succendentium velocitatem , ac ordinem species : et quod perfectionis gradus in memoria discerni possunt , si ex altera parte reminiscientiam idearum recurrentium tollas , ex altera certam ab omni oblivione securitatem ponas ? quot denique discriminia virium intelligentium ex sermonis facultate , et indole dependent ? quæ ex voluntate existere possunt discriminia , non minus magna ac multiplicita sunt : alia quidem duci possunt ex majore , vel minore sensibilitate universim spectata , alia ex natura rerum objectarum , aut earum , quæ de his fiunt , perceptionum diversitate , alia denique ex majore , vel minore propensionum firmitate , ac stabilitate. His adde majorem , minorem energiam , quæ in successione idearum jucundarum obtinet , et denique majorem vel minorem voluntatis independentiam a causis externis. Quod diversa felicitatis genera inducere discriminem possint , facile intelligitur.

§. LXIV.

Magna præterea , ac multiplex substantiarum cogitantium varietas oritur diversitate corporum ,

quibus junctæ sunt. Nam gravi potest, utrum omnia earum corpora corruptioni sint subjecta; an perinde inertia, ac gravia sint; atque hæc corpora terrestria, an ex tam crassa materia concreta, ut nisi per ampla spatia intermedia propelli non possint. Verum, estne omnino necessarium, ut omnes substantiæ cogitantes, aut intelligentes in corpora concludantur? an non per seco cohærere cum reliquo mundo possunt? an non sine omni schemate possunt res alias percipere, suamque in eas vim exserere?

S. LXV.

Quum substantiæ cogitantes ab omni partium concretione vacuæ sint; sequitur eas, uti reliquas substancialias simplices, nisi per creationem existere non posse. Verum si hac solum ratione oriuntur; quæritur, utrum omnes tum primum creentur, cum animal oritur, an præextiterint, et si præextiterunt, ubi morabantur, quis earum ante fuerat status, quam ad hoc vivendi genus pervenirent? ob eamdem rationem naturæ cogitantes non nisi annihilando interire possunt. Verum, estne necesse, eas interire penitus? an non perseverare, ac permanere quidem possunt; at sua cogitandi vi spoliatae? an non hæc vis ex rebus externis ita apta est, ut, hoc nexu sublato, eam quoque tolli necesse sit? Potestne fieri, ut substantiæ cogitantes paullatim, ac gradatim ad majorem perfectionem eluctentur? Et qua ratione? fortassis cum ex

corpore rudiore in corpus subtilius fabricatum migrant? in corpora rudiioribus ante involuta, an in recentia? nos quidem satis habemus hasce quætiones indicasse, quarum explicationem iis relinquimus, quibus volupe est, otium suum curiosis magis quam utilibus speculationibus consumere.

I V.

De Ente infinito.

§. LXVI.

Abstractione, et compositione ejusmodi a nobis notiones effigi posse, quarum archetypa inter res sensibus subjectas non occurunt, inter omnes constat. Hujus generis est notio infinitatis, quam adquirimus non solum ex eo, quod in certis rebus numero nempe, magnitudine, et tempore mens semper progredi possit, videatque in addendis novis partibus mentis progressum impediri non posse: Quæ infinitas quibusdam *potentialis* dicitur: Verum quoque quod in spatio contemplando, quale sibi phantasia effingit, cernat mens, nullibi fines intelligi posse, ultra quos porrigatur, quodque certissimum sit aliquid semper fuisse sine initio, et durationem præteritam fuisse infinitam. Hanc infinitatis notionem ad res longe alias transferimus, ad potentiam nempe, ad sapientiam, ad bonitatem, et denique ad eam, ipsam, cui hæc proprietates tributæ sunt, substantiam. Sed hæc qualis sit, jam pluribus videamus.

§. LXVII.

Quum itaque omnis de substantia infinita disputatio futura sit; ante omnia de vera infinitatis notione explicanda sollicitos nos esse oportet. Aliud omnino infinitum mathematicum est ab eo, quod metaphysici sic vocant, cum de Deo loquuntur. Nempe mathematici infinite magnam vocant quantitatem, cuius incremento limes nullus statui potest, et quæ major omni dabili concipitur: quod idem est, ac si dicas, ipsam non dari, alias enim tum omni, quæ datur, major est, se ipsa major esset. Igitur infinite magnum non quantitatis nomen est, sed possibilitatis sine fine, et ultra omnes limites crescendi. Contra infinite parum non quantitas est, sed ea quantitatis affectio, qua sine limite decrescere, omnique proposita minor fieri potest. Metaphysici infinitum dicunt, quod ab omnibus finibus, atque limitibus liberum est. Ex qua notione efficitur, nullam in ente infinito crescendi accessionem, nullam multiplicandi rationem, nullum denique mensuræ modum esse posse. Similiter infinitum infinito, qua ratione est infinitum, magis esse non potest. Quo autem sensu, mathematico, an metaphysico, nomen infiniti accipiatur, colligere licet ex ea, de qua dicitur, rei natura: tamquam si nomen infiniti de infinita unitatum vere existentium aut disjunctarum partium multitudine dicitur, notio metaphysica locum habere nequit. Deduci enim inde possunt, quæ perspicue falsa sunt, sibique vehementer repugnantia. Si enim una

parte demta residuum diceretur infinitum ; se-queretur , infinitum infinito majus esse posse : sin vero residuum infinitum esse neges ; consequetur , duas partes finitas constituere totum infinitum. Idem absurdum in extenso infinito consequi facile ostenderis , si perpendas , numerum non solum simplificium verum etiam partium compositarum infinitum esse oportere. In quantitate ergo extensa numerus partium vere existentium repugnat. Si vero infinitas tribuitur rei , quæ jam tota non existit , aut quæ , ut vocant , est in fieri ; hæc ei vis et sententia subjecta est , ut hæc res semper continuanda , numquam finienda dicatur. Ejusmodi igitur res , qua existit , infinita est , et qua infinita est , numquam existet.

§. LXVIII.

Infiniti nomen , si cum substantiæ notione con-jungitur , vires , realitates , ac perfectiones notat. Est igitur substantia infinita , cui omnes percep-tiones , quæ consistere simul possunt , natura sint attributæ , quam etiam perfectissimam vocare licet. Finitæ contra substantiæ illæ dicuntur , quarum vires , et perfectiones quibuscumque limitibus cir-cumscriptæ sunt. Ex hisce notionibus , quid colligi possit , facile intelligitur. Nimirum quod primum sequitur , est , perfectiones eas , quæ per sese li-mites arguunt , substantiæ perfectissimæ repugnare ; eas contra omnes , quas puras vocant , illi neces-sario esse attributas. Neque perfectiones rerum finitarum ,

finitarum , qua perfectiones sunt , ab ea removendæ sunt . Quia porro omnes veræ , et puræ perfectiones eidem substantiæ perfectissimæ conveniunt : colligitur , eamdem in nulla omnino perfectione deficere . Quo efficitur , substantiam perfectissimam sibi semper æqualem esse , nulla umquam realitate augeri ; sed , quod ad ejus vires , et perfectiones attinet , extrinsecus , et intrinsecus , esse immutabilem : quæ omnia secus se habent in substantiis finitis , quippe quæ augeri , minuique possunt , ac proinde mutationibus internis subjectæ sunt . Si denique existentiam in numero perfectionum habere liceat , substantia perfectissima nisi existens cogitari non potest . Protinus igitur atque ostenderis , eam existere , ejusdem æternitatem eviceris . Producta esse nequit ; est igitur a se , et independens .

S. LXIX.

Antequam vero notionem substantiæ perfectissimæ ulterius explicemus ; aliam illi finitimatam , nimirum notionem substantiæ *necessariae* juverit exponere ; dicunt autem substantiam necessariam , cui *non existentia* repugnat : Fortuitani contra vocant illam , cui *non existentia* non repugnat . Sed quemadmodum necessitatis duo genera sunt , unum absolutum , alterum hypotheticum : ita quoque substantiæ vel absolute vel hypothetice necessariæ esse possunt . De absoluta existendi necessitate hic sermonem esse , non est , quod moneam . Substantia igitur necessaria , si existentiam spectes , quum a se , et independens sit : sequitur , eam

quoque substantiam , cuius existentia ab alia non pendet , necessariam esse , nam ratio , cur existat , aliunde repeti nequit : Unde repugnat , eam productam esse . Sed quod productum non est , idem , aut semper fuerit , aut numquam sit , necesse est . Quia porro quævis substantia , cum existit , omnimode determinata est , necessaria vero substantia independenter ab aliis existere potest : facile intelligitur , eam per se omnino determinatam esse : quæ ergo eidem determinationes insunt , aliunde repeti nequeunt . Ergo est interne immutabilis ? ergo , nec extrinsecus variari potest ? minime sane : notioni enim substantiæ necessariæ non repugnat , quomodo et interne , et extrinsecus mutetur .

S. LXX.

Sed quæ demum sunt perfectiones illæ , quæ in substantiam infinitam convenient ? aut possumus omnino , nos homunciones entis infiniti perfectiones in notiones compingere , easque explicare verbis ? Quas quidem proxime cognitas perspectasque res habemus , non sunt nisi finitæ , atque limitatæ : verum , an non his ipsis perfectiones adjunctæ sunt quam plurimæ ? aut fieri nequit , ut vires a limitibus , a malis bona , cogitatione saltem , ac mente separaremus ? sit sane , nos illius , quam infinitam , diximus , substantiæ dunitaxat mancam , obscuram ac confusam notionem animo informatam habeamus ; fac plenam ejus naturam a nobis non comprehendend : num propterea nulla omnino ejusdem notio concessa nobis erit ? aut quis dicet , perceptionem quamque mancam illico vitiosam , ac perversam esse ?

Perfectiones spirituales non solum omnium aliarum , quas quidem novinus , summae sunt , verum etiam ab omnibus limitibus liberari mente possunt . Deinde sine conscientia vera , ac interna perfectione cogitari quidem potest . Quum igitur spiritus nomen cuique substantiae cogitandi sit commune , nihil obstat , quominus substantia infinita spiritus perfectissimus dicatur . Spiritus autem perfectissimus non potest non una eaque perpetua ac distinctissima perceptione futura , æque ac præterita præsentiaque , habitudines rerum cum actuales , tum possibles comprehendere . Hanc intelligentiam omnium rerum finitarum cunctualissimam tenuitas nostra metiri haud potest . Quare nec de illius ratione ac modo curiosius investigandum est . Inepta sane , et absurdâ provenient , si ad hæc mysteria exploranda eniti audeamus , quod cognitum est in iis quæstionibus , quæ de præscientia actionum liberarum inter scholasticos agitatæ fuerunt .

S. LXXI.

Perfectissimo spiritui voluntas pariter perfectissima necessario attributa est . Voluntatis quidem nostræ imperfectiones , quum ex imperfecta cognitione , mentis imbecillitate , ac indigentia promanent , nefas est , in substantiam perfectissimam transferre . Infinitus spiritus nihil velle potest , quod aut cum ejus perfectionibus pugnet , aut imperfectioni quacumque arguat . Non potest igitur nisi perfecta , nisi bona velle . Sed si permissione mali minoris impediri majus potest , aut si magnum

bonum ab imperfectione sejungi non potest ; tum sane nihil obstat , quominus ejusmodi mali permissio locum habeat. Quum porro substantia perfectissima omnium rerum quasi imagines uno aspectu intueatur , ac proinde nulla cognitionis successio , aut varietas esse possit ; quum præterea nihil , quod perfectissimæ voluntati consentaneum sit , intelligentiam infinitam fugiat ; sequitur , nec voluntatem mutationum successioni subjectam esse. Ex his quoque efficitur , spiritum perfectissimum esse quoque beatissimum. Sed quibus verbis hanc beatitudinem definies ? per æternam insinutarum perfectionum conscientiam ? per ininterruptum sui ipsius sensum suavissimum ? Verba deficiunt , at illud persuasissimum habemus , majorem longe ac puriorrem esse hanc felicitatem , quam quæ tenuitate ingenii nostri comprehendi valeat.

§. LXXII.

Eidem denique substantiæ perfectissimæ libertas attributa est. Quum enim omnino independens sit , et voluntatem , ac intellectum habeat perfectissimum ; consequens est , eam non solum ab omni coactione externa , verum etiam ob omni impetu , turbulentoque affectu esse liberrimam. Ergo poterit velle malum ? id minime quidem. Notio enim libertatis ad libertatem entis perfectissimi qui transferre volunt , imperite , et inconsiderate agunt . — At qui divinæ voluntatis libertas cum ejusdem immutabilitate consistit ? — Id quidem perspicue explicari non posse , libenter fateor ; si tamen co-

gitaveris, Deum cuncta, quæ fecit, una æterna eaque immutabili voluntate sic decrevisse, ut de iis nihil deinceps demutare valeat, tametsi, ut decernerentur, in ejus potestate vertebatur; hoc mysterium utcumque intelliges. — Frustra ergo vota suscipimus, frustra Deum supplicationibus fatigamus: si enim ea, quæ petimus, nobis elargiri decreverit, conferet etiam non deprecantibus: sin autem negare constituit, ne orantibus quidem largietur. Minime id quidem: tametsi enim ex omni æternitate firmissime constituerit, quædam impertiri nobis, quædam recusare: id tamen facit, hac adiecta conditione, si preces fuderimus, aut si has neglexerimus: non ergo incassum nuncupantur vota. Verum hæc ad interiorem magisque reconditam theologiam pertinent.

S. LXXIII.

Facultatem agendi ad extra et quicquam procreandi potentiam, quominus ceu puram perfectionem concipiamus, nihil obstat. Ab ente igitur summe perfecto abesse nequit: in quo, quum nihil certis definitis terminis insit, recte dicitur omnipotens, quæ omnia possibilia, citra omnem difficultatem, viriumque nisum ac contentionem efficere valet. At estne necesse, ens summe perfectum semper quoque ad extra agat? Stoici id quidem opinati sunt; sed quam adferunt rationem, sophistæ continetur. Creari quicquam dicitur, siquid incipit existere, cuius nihil ante extitit, et annihilari, quod sic desinit existere, ut nihil ejus

deinde supersit. Quæ cum nullam præ se ferant repugnantiam, quum summam potentiam arguant; facile intelligitur, enti perfectissimo vim creandi, et annihilandi necessario attributam esse.

§. LXXIV.

Si cum omnipotentia voluntas optima, et intelligentia summa conjungatur; fieri nequit, quin, quæ optima sint, ab ejusmodi potentia spectentur, efficianturque. Nihil omnino mali aperibus agentis infiniti adjunctum esse potest, nisi sit ejusmodi, quod a bono nequeat separari. Infinitus igitur spiritus quin optimus sit, dubitari nequit. Nefas est, ens summe perfectum cogitare, quod malis, et miseriis, quibus naturæ animantes conflictentur, delectari queat. Cum intellectu perfectissimo, optimaque voluntate non potest non conjuncta esse summa sapientia, quæ optimos ubique fines spectat, eosque aptissimis mediis potenter exsequitur. Ex quo efficitur; ipsam quoque entis infiniti bonitatem esse sapientissimam. Cum hac sapiente bonitate, justitia non solum consistit, verum etiam hæc ex illa consequitur. Infinitus quidem spiritus non omni eo, qui inter homines mortales obtinet, sensu justus dici potest: justus tamen est, cum bona distribuit, prout publica salus, maximaque, quæ obtineri potest, felicitas depositit. Neque illi justitia punitiva repugnabit, si impeditio malorum, si emendatio improborum, si publica salus poenas imperaverit. Quin immo ejusmodi quoque poenas, quæ actionibus per sese necessario annexæ non

sunt, quas positivas vocant, adhibere potest; si naturales vel ad finem adsequendum, vel ad mala cohibenda non sufficerint. Sunt, qui ex sanctitate entis perfectissimi justitiam punitivam cogi putent.

C A P U T I I I .

C O S M O L O G I A .

§. LXXV.

Qui se ad studium physics conferunt, non tam omnem rerum universitatem considerant, quam, quæ sint singularum rerum vires, exquirunt. Quia vero in psychologia, et theologia naturali multæ incident quæstiones, quæ explicare perspicue et exponi non possunt, nisi ante constituatur, quid, et quale sit hoc universum; inde factum est, ut philosophi recentiores peculiarem quamdam efficerent disciplinam, quæ de hoc universo, rebusque creatis generatim exponat. Cosmologiam placuit dicere, eamque metaphysicam, quia non solum in contemplatione hujus, quem incolimus, mundi subsistit; sed universalem mundi cujusque possibilis notionem exquirit. Ad hanc notionem transcendentalem eluctati metaphysici tamquam ex speoula hunc mundum nostrum subjectum prospiciunt, quid in eo necessario factum sit, quid fieri potuerit aliter, decernentes. Tum demum ad nostrum regressi, quæ in eo eveniant quibusque legibus ordo universi continetur, disquirunt. Nimis adroganter facere cuiquam videantur, qui, quum nonnisi minimam universi partem intueantur, de universo

constituere præsumunt. Sed , quemadmodum spe-
culationem suam exequantur , videamus.

§. LXXVI.

Quem *κοσμον* græci nomine ornamenti adpellavere,
eum latini a perfecta absolutaque elegantia mun-
dum dicunt. Verum huic nominis variæ ac multi-
plies notiones subjectæ sunt, quas omnes ad quatuor
genera revocare licet : ac prima quidem *biblica*
est , cum mundi nomen sumitur pro genere humano,
aut pro parte generis *humani* corrupta : altera est
vulgaris , et notat orbem nostrum terrarum , aut
quamvis hominum multitudinem : tertia est *poetica* ,
et denotat systema quoddam planetarum , aut pro-
miscue omnia corpora cœlestia , stricte sic dicta ,
quo sensu id FONTAINELLIUS in tractatu de plu-
ralitate mundorum accepit. In sensu denique phi-
losophico mundus est omnis omnium præter Deum
rerum in complexu consideratarum universitas. Ex
hac mundi hujus notione ea , quam *transcen-
dens diem* , ~~affiguntur~~ , in qua ~~constituta~~ hæc
duo cavenda sunt : primo ne quæ determinationes
necessariæ prætermittantur ; deinde , ne plures
quam opus est , ponantur : illud enim eamdem
latiorem , hoc angustioreni redderet , quod utrum-
que vitiosum esse , logici docent. Sed quæ sunt
illæ determinationes , sine quibus concipi mundus
nullus potest ? Ego quidem existimo , ad quemque
mundum pertinere , ut sit *totum* aliquod , *a. reale* ,
quod partibus extra se positis constet ; *b. absolutum* ,
quod ad aliud totum *ceu pars referri nequeat* ;

c. *finitum*, quod non nisi partes finitas complectatur. Quare mundus definiri potest, quod sit rerum finitarum inter se connexarum totum absolutum, aut systema entium finitorum, quod ad aliud cœu pars non pertineat.

S. LXXVII.

Jam quid ex hac notione colligi possit, pro more nostro videamus. Quoniam mundus quisque ex substantiis finitis constat; harum autem vires mutationum successioni subjectæ sunt; efficitur, non solum ipsas substantias; sed eas etiam, quæ iisdem accidentur, mutationes ad mundum referendas esse. Porro leges naturæ dicunt formulas, quibus enunciatur declaraturque modus, quo substantiæ finitæ agunt. Atque ejusmodi legibus subjectas esse omnium substantiarum vires, dubium esse nequit, cum quotidiana quemque experientia docere possit, non solum corpora, sed etiam animas constanti et æquabili modo agere, eamdemque semper rationem sequi. Quæ quidem leges, perinde ac ipsæ substantiæ mundi nomine comprehenduntur. Quia partium vere existentium numerus infinitus repugnat; consequens est, nullum mundum esse posse infinite extensem. Quum denique substantiæ finitæ naturæ suæ necessitate non existant, ac proinde fortuitæ sint; facile intelligitur, mundum a causa necessaria effectum esse. Ex quo porro efficitur, mundum, quod ad materiam et elementa attinet, ex nihilo procreatūm esse.

S. LXXVIII.

Sed varius ac multiplex nexus est, quo partes

universi junctæ inter sese copulatæque cernuntur. Corpora cœlestia mutuo attractu sese sustentant, suosque invicem motus definiunt. Corpora terrestria diversis modis in homines agunt, et vicissim ab iis aguntur. Neque ipsi homines integris etiam regionibus ac maribus ita separantur, ut non aut littoralium, aut rerum commercio conjungantur. Nexus hunc cosmologicum elegantibus versibus complexus est POPPIUS, poeta philosophus. Aliquam hujus descriptionis partem hoc transcribere juvat :

- » Hic nihil est exul : nihil est a mole resectum.
- » Omnes ad totum referuntur in ordine partes.
- » Spiritus intus agens, sapiente per omnia sensu
- » Ac virtute means, rerum moderator, et auctor,
- » Res quascumque manu gestans quasi vincula secum
- » Conjungit, copulat, sociat, ligat, implicat, unit,
- » Maxima cum minimis cum summis glutinat ima.
- » Est homini brutum nunc utile, nunc homo brutis
- » Inservit. Quicquid servit, servitur id ipsum
- » Nil extat solum : rerum infinita catena
- » Continuat seriem. »

Ep. III.

Ex hoc nexus Wolfiani varia deducunt, quæ non omnibus probantur. Hoc autem modo concludunt : si res omnes, quæ sunt, aut fiunt; inter se aptæ, atquæ connexæ sunt; ergo cuiusque corporis motus, aut mutatio ad alia quæque corpora hujus universi pertinet; ergo variato, aut sublato quoque eventu, totum mundum aut variari aut tolli necesse est; ergo omnia, quæ ex aliis consequuntur, necessitate quadam hypothetica fiunt; ergo quidquid fieri potest, aut jam est factum, aut certe

futurum est ; ergo mundus est machina. Verum in hac concludendi ratione , sunt alii , qui multa reprehendant. Ac primo quidem negant , ad quamque unius substantiae cum alia connexionem requiri , ut unaquaeque hujus substantiae mutatio ad singulas totius partes pertineat. Deinde hic influxus uniuscujusque substantiae per universum pertinens , inquiunt , tantum abest , ut experientia confirmetur , ut potius contrarium ex ea suspicari liceat ; quandoquidem cuiusque mutationis effectum cum distantia decrescere , et demum evanescere videamus. Denique si singulas partes e singulis aliis ita aptas esse dicamus , efficietur , nullas esse rerum essentias absolutas , quod perspicue falsum esse , ut vehementer repugnare putant. Huc accedit , quod maximi momenti est , sumto hoc nexu **Wolfiano** , causarum rationalium libertatem penitus everti.

§. LXXIX.

Vetus est , quam modo diximus , difficultas , uti ex iis , quae CICERO de fato scripsit , constat. Alii , ne quid fieri posse sine causa concederent , fati necessitatem , alii contra , ne mentes humanas fati necessitatibus devinctas darent , casum , et fortunam introduxerunt : fatum autem et fortunam philosophi antiqui ita distinguunt , ut illud certam , et ineluctabilem causarum seriem , hanc mutabilem , et inconstantem dicant. Fati autem , ut ab hoc exordiar , non unum genus est. Quae sunt fata antiquorum scriptis magis celebrata , paucis indicamus. Primum est fatum **DEMOCRITUM** , seu

necessaria ac bruta series effectuum, et omnium caussarum ab æterno non a Deo, sed ex necessitate naturæ materiæ ipsius nunquam interrupta fluens. Quod idem fatum generatim tenuit EPICURUS, aut certe LUCRETIUS; et si videri velint, atomorum declinatione casum induxisse, qua de re deinceps. Alterum est Stoicum fatum, seu series rerum necessaria et ineluctabilis a voluntate Dei oriunda, quod ~~προνόιαν~~ seu providentiam vocant: quum enim statuerent omnia pervidentem, et animadvententem Deum; censebant ex immutabili ejus voluntate eventa omnia necessario promanare. Vid. Cic. de N. D. L. 1. C. 1. Fatum *astrologicum*, de quo idem CICERO agit Lib. I. de Divinat. C. 1. est omnium eventuum necessitas ab immutabili astrorum actione promanans. Fatum *Mahomedanum* et absoluta et immutabilis rerum omnium prædestinatio, ac præordinatio, in Deo quidem libera, in rerum vero serie necessaria. Fatum denique *Spinozisticum* situm est in serie æterna, et necessaria, quæ ex natura Dei ab æterno et necessario emanatione essentiali fluit. SPINOZA enim docet, unam esse substantiam, eamque æternam et ex infinita cogitatione et extensione conflatam, quam Deum vocat, alias vero res esse modificationes attributorum Dei, id est, cogitationis et extensionis easque fieri ex necessitate naturæ Divinæ. Sed nullum horum fatorum genus sustineri potest. Ac primo quidem hoc commune habent, quod libertatem animi humani prorsus submoveant, quam tamen et conscientia nobis

attestatur , aliaque argumenta confirmant . Deinde in quoque eorum genere varia insunt , quæ reprehendi facile possunt . Democritum quidem subnixum est commentitiis atomis , quarum doctrinam vehementer claudicare , passim ostendit TULLIUS maxime Lib. II. de nat. Deor. Cap. 37 Stoicum ex providentia Dei fati necessitatem induxit , quasi , quæ futura sunt , idcirco futura sint , quia Deus ea futura prænoverit et providerit . Fatum Astrologi- cun idein TULLIUS multis passim argumentis con- futavit , nominatim Lib. II. de Divinat. Cap. 45. Et sane cum eorum , quæ in terra fiunt , quæque hominius accident , rationem deprehendimus suf- ficientem in caussis aliis antecedentibus , in tellure occurrentibus , non est , cur ad cœlum et astrorum efficacitatem configiamus . Fatum denique Spino- cisticum confutatione vix eget : adeo fatuum est ; aut quis ferat unicam in hoc universo substantiam , eamque extensam et tamen individuam ? Qua ratione homines ad hanc de fati necessitate opinionem delapsi fuerint , Psychologo nequit obscurum esse . Ea est enim animi humani natura , ut se penitus excutere nolit : neque etiam , si vel maxime velit , tacita illa , quibus movetur , incitamenta semper pernoscit . Quo fit , ut se vi aliena et extrinsecus agente ad ea , quæ ipse et consulto et liberrime voluit , impulsum esse , sibi persuadeat . Quam persuasionem eo libentius induit , quod erroribus suis justam excusationem prætexere hoc modo possit : aut quis non malit uim astrorum et fati necessitatem incusare , quam sese scelerum suorum

auctorem confiteri? Huc accedit speculandi, cavillandique libido, quæ, ubi modum excessit, susque deque omnia vertit.

§. LXXX.

Quemadmodum doctrina de fato **omnes**, qui in mundo accidentunt, eventus quasi concatenat; ita alius error omnem rerum nexum tollit, universalemque anomaliam inducit; Casum intelligo, cuius maxime **EPICURÆI** incusantur. Est autem casus, cum res fiunt nulla præscientia, nulla prævidentia, nulloque ordine atque fine neque ex certis atque statis causis. Non solum igitur a casu excludenda est omnis providentia, sed omnis quoque rerum, quæ fiunt, finis, tum omnis demique causarum certitudo. Nam si providentiae tantum defectus adfit, neque certus ordo causarum tollatur, fatum potius erit, quam casus. Quæ quum ita sint, qui purum casum in **EPICURI** Philosophia sibi invenisse videntur, imprimis **CICERO** nisi fortassis atomorum declinationem intellexerint, quæ ita **invecta videtur**; ut, unde nascatur, intelligi nequeat, longe sunt ii hallucinati. Sustulit quidem **EPICURUS** providentiam, at non ordinem, et seriem causarum, quæ certis naturæ foederibus, ut vocat **LUCRETIUS**, ad mundos conficiendos aut dissolvendos convenient. Itaque natura illa creatrix et dædala rerum lucretiana, si acri iudicio perpendatur, a fato **DEMOCRITI** nihil differt. Si casu contingere dicas ea, quorum causæ latent, non solum antiqui sed **receptiores**

quoque casum admittunt. Huc pertinet illud CICERONIS in Topicis Cap. 17. de causis : » Latent, » inquit, quæ subjecta sunt fortunæ. Quum enim » nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunæ » eventus, quod latenter efficitur. » Si igitur fortuitam atomorum Epicuræarum declinationem excipiās, casus purus in antiquitate præsidium non habet: quod vero hanc ipsam fortuitam declinationem attinet, LUCRETIUS eam ex libertate mentis humanæ probari putavit. Qua quidem in re patrōnum nactus est PRÆMONTWALLIUM Philosophum alioquin acutissimum, qui hoc fere modo concludit: quæcumque animus libere voluit, eadem sub adjunctis perfecte iisdem potuit non velle. — Concedo, si omnes circumstantiæ fuerint ejusmodi, ut nullam, hoc aut illud decretum capiendi necessitatem attulerint, si plena contingentia aut possibilitas formalis etiam ac subjectiva locum habuit. — Sed si mens humana a Deo in iisdem plane circumstantiis constituatur, diversis vicibus diversa volet, quin ulterior ratio adsignari queat, cur nunc hoc, nunc aliud voluerit. Libertas igitur sine casu consistere nequit. Verum quod PRÆMONTWALLIUS sumit, ei concesserit nemo, nisi simul ostendat, eam, quæ in iisdem adjunctis habetur, consecutionis æquabilitatem aut supponere, aut inferre necessitatem.

§. LXXXI.

Quamvis omnia, quæ in mundo fiunt, ex antegressis causis fiant, eorum tamen in mundo

causæ non semper continentur. Unde duo even-
tuum genera distinguunt, unum naturalium, al-
terum supernaturalium. Sed quemadmodum naturæ
nomen varie accipitur; ita hisce quoque nomini-
bus non eadem semper vis ac potestas tribuitur:
natura quidem generatim est principium actionum,
et passionum entis internum. Natura igitur universa
est principium mutationum, quæ in mundo fiunt,
eidem internum, seu collectio virium, quæ in
omnibus entibus mundum constituenibus simul
sumtis insunt. Quare *eventus*, cuius ratio continetur
in re ad universam naturam pertinente, *naturalis*;
cuius autem ratio in re ad eam pertinente minime
continetur, *supernaturalis* dicitur. Quidquid ergo
ex vi, et structura corporum, aut ex vi creatorum
spirituum intelligi potest, idem habendum est in
naturalibus: quidquid vero ex his intelligi nequit,
supernaturale putandum est. Neque tamen super-
natuale promiscue usurpari pro eo debet, quod
est aut præter, aut contra naturam. Quod enim
fieri *præter* naturam vulgo dicimus, id reipsa fit
secundum leges universæ naturæ, habetque cau-
sam in hac rerum uiversitate sufficientem, tametsi
hujus, aut illius singularis corporis naturæ adver-
setur. *Contra* naturam autem fieri quicquam di-
citur, cum rerum ordini, naturæque universæ
vis infertur, ita, ut plane contrarium eveniat,
atque evenire spectata universa natura debuisset.
Eventus supernaturalis miraculum dicitur.

§. LXXXII.

In scriptis Philosophorum sæpius commemorantur.

tur leges corporibus, et spiritibus communes, quæ, quales sint, hic convenit indagare. Celle-
berrima autem omnium est *lex continui*, quæ
tantum abest, ut nova putari debeat, ut potius
trito illo axiomate: *Natura non facit saltum*,
contineatur. Græci non solum, sed etiam orientales Philosophi eam cognitam habuerunt. Sed re-
fert, de rebus simultaneis, an successivis pronun-
cietur: quandoquidem ejusdem veritas in utroque
rerum genere non eodem modo cernitur. Si de rebus
simultaneis dicitur, hunc vero sensum habet: in
rerum creatarum serie presse adeo, arcteque genus
unum alterum excipit, ut nullum, quod interseri-
queat, desideres; nam in finibus genera separan-
tibus entibus entia offendes, tam ex utroque genere
participantia, ut cui potissimum accenseas, ob
intimam conjunctionem difficulter agnoscas. Rem
ita se habere, alii ex divinæ sapientiæ legibus,
alii ex plena inductione constare volunt. Et sane,
quod classes attinet, planta cum animalibus polypi,
fossilia cum plantis lythophyla conjungunt: in
singulis autem regnis continuitatis hujus exempla
quam plurima habentur: si specie externa lapides
discrimines, ultima spathi forma in fluorem abit,
si igne illos examines, inter eos, qui in vitrum
liquescunt, et qui pertinaciter igni resistunt, in-
termedii alii sunt: herbas cum arboribus suffru-
tices et frutices conjungunt. Hominem denique
exterior facies vix a simia distinguit.

Alterum quod hic quæritur, est, quænam hujus

legis *in successivis* adPLICatio esse possit ; num omnes in rerum natura mutationes sensimque fiant, et utrum istae finitis differentiis , an contra infinite parvis progrediantur. Quod primum attinet , res manifesta videtur , et innumeris quoque exemplis ostendi potest : aut quem latet , ex cibis ventriculo ingestis non subito ossa carnesque fieri , sed ad chylum prius ex illis educi , deinde sanguini commisceri , denique nutriendis corporis partibus assimilari ; atque adponi ? aut quis nescit , non statim ex ovulo egressam erucam per auras ferri , sed prius larvatum papillioneim repere , post chrysalidem ex erucæ pelle prodire , tandem rupto se-pulchro evolare. Quodsi itaque talis legi huic sensus tribuatur , ut quidquid mutatur , per omnes eos status transire debeat , ut ad ultimum demum perveniat , nihil omnino videtur esse , quod contradiciqueat. At estne numerus illorum statuum , per quos res quæque transire debet , certus , atque definitus , ut priorem quemlibet statum alias assignabili describimine separatus sequatur ? an vero hic omnia fluunt , et proximus quivis differentia quavis data minore a priori distat ? sunt summi viri , quibus alterum placet , qui extensionem in geometria , ita hic status mutationem in elementa infinite parva resolvunt , idque lege continui juberi existimant. Verum nullus eorum adhuc legem ita acceptam stabiliri experientia ostendit , quæ tamen in indagandis naturæ legibus maxime sequenda est . Neque etiam , quemadmodum ex ratiociniis possit confirmari , intelligo. Quid enim , si status quivis

a sequente limitibus certis secernatur , ut tertius , quo illud discrimen minuatur , inseri non possit ? rationem dicunt , cur ex statu priore existat consequens , non posse intelligi , nisi illud ponatur . Ac si hoc quicquam valet argumentum , ostendit statum quemque a proximo ne quidem infinite parva quantitate differre posse . Nam infinite parvi saltus , saltus tamen sunt . Num vero si status quivis ex alio ope intermedii fiat , sic ratio dabitur , cur ultimus a priori oriatur ? ego quidem illam non perspicio : ad seriem quæstionum sine fine progredientium me video redactum . Quæro , qua ratione status ultimus existat e primo ? respondent : incerto quodam intermedio ? per alium rursus intermedium : et qui hic e primo ? rursum interveniente alio — hic si nullus finis est interrogandi , doctioren responsionibus me fieri ægre mihi persuaserim . Hoc altero igitur sensu accepta lex lata non videtur .

§. LXXXIII.

Altera lex , quæ huc pertinet , a *parsimonia* dicitur , illoque scholasticorum axiomate continetur : natura nihil facit frustra . Hujus autem effati ut verum sensum eruamus , definiendum est , quid nomine naturæ hic veniat . Si naturam ipsum hujus universi auctorem intelligas , dubium non est , quin sine consilio aut temere quidpiam facere credatur : quo spectat illud scholasticorum dictum : natura fine suo numquam excidit . Sin vero brutas vires , uti par est , intelligas ; ambiguum erit axioma :

siquidem hunc ei sensum tribuas , quasi vires mechanicæ consulto eligerent , quod faciant , perspicue falsum est : sin ita accipias , ut quidquid fiat , non simul ad alias res secum conjunctas pertineat , non dubito , illud adfirmare.

§. LXXXIV.

Tertia denique lex universalis conservationis dicitur , cuius hæc vis est , ut nihil in rerum natura intereat , nulla ex hoc universo substantia auferratur , deleatur. Ac primo quidem naturæ vi nulla primarum substantiarum in nihilum abire potest : aut enim vi sua abit in nihilum , aut vi alterius creatæ substantiæ. Vi sua nequit : si enim vi sua abeat , abit agendo , cum autem primæ substantiæ eo maxime existant , quod agunt ; eo ipso , quo vehementius agunt , eo magis existere pergunt. Nec ut alterius ; quia substantiæ primæ , ut sunt naturaliter activæ , ita sunt essentialiter antitypæ.— At a Deo saltem in nihilum rediguntur ? — Verum qualem substantiam Deus annihilet ? superfluam ? at talis non existit. Bonam , et necessariam ? at quare Deus sapientissimus ejusmodi ex hoc universo exterminet ? substantiam loco suo non appetam ? at qualis sit ista ? creata , an demum ita usu detrita , ut jam non congruat loco suo ? utrumque divinæ sapientiæ et bonitati repugnat. Recte igitur absolutæ mortis exilium a LEIBNIZIO statuitur. Sed quam diximus conservationis universalis legem , sunt , qui hactenus pertinere velint , ut non solum eadem virium vivarum in mundo quantitas , sed

ipsorum quoque motuum identitas persistat. **V**e-
rum, quod primum attinet, ostendendum est, vires
quasdam vivas in natura esse, aut, si sint, eas à
quantitate motus omnino distingui. Sunt sane hodie
homines doctissimi, qui effectus omnes ita pendere
a vi motrici et minimis ac perpetuo pereuntibus
mutationibus, ut vires vivæ sint plane superfluæ;
sunt, qui eas a motus quantitate nihil differre ar-
bitrentur. In horum igitur sententia dicta lex locum
non habet. Opinio de identitate motus ne Carte-
sianorum quidem omnium adsensum tulit.

§. LXXXV.

Præter hunc mundum, alios quoque forte in-
numerabiles cogitari posse, inde intelligitur, quod
et res aliæ, atque existunt, existere, et aliis
earumdem ordo concipi mente possit. Nam primo
quid repugnantiæ habet, res quasdam abesse, earum-
que locum alias occupare? nisi vero non consistere
hic orbis aut genus humanum posset, nisi cerasi
essent, alni, urticæ, marmor, psittaci. Alius
mundus foret, si hæc abessent: fateor, idque ip-
sum volebam; sed mundus tamen. Ut non interiit
terra, postquam Silphium **Cyrenaicum** interiit; sic
eadem esse antea potuisset, si Silphium omnino
non fuisset. Deinde qui in rebus cum temporis,
tum intervallorum ratione ordo cernitur, quid
impedit, quominus aliter institui possit? Nam etsi
hujus ordinis certæ sapientesque rationes sunt; ni-
hilominus tamen posset hic ordo ita mutari, ut
novus, a priori diversus, existeret. Neque enim

hujus mundi ordo ejusmodi est, qualis est, in geometricis seriebus, membrorum. In hoc enim statim intelligitur ex ipsa seriei notione, cum mutari non posse: quod in ordine mundi longe secus est. Jam utrumvis sumas, alios, ab hoc nostro diversos mundos fieri posse, concedas, necesse est. Quae quum ita sint, metaphysici querunt, quid in quoque mundo possibili necessarium sit, quid fortuitum: an mundus aliquis sine substantiis cogitantibus esse possit, et quae sunt hujus generis alia. Verum quoniam quæstiones illæ sunt de mere possibilibus, neque lucis quicquam aliis scientiis adfundere videntur; earum resolutionem libenter prætermitto.

§. LXXXVI.

Antequam hic de mundo speculationi finem faciam, quæstio per celebris explicanda est, sitne mundus hic optimus, nec ne. Quum mundus quisque ex finitis constet substantiis; ullum infinitum esse repugnat. Quia porro, quicquid imperfectionis natura sua rebus inest, malum *metaphysicum* dicunt; sequitur, nec ullum mundum sine malo *metaphysico* esse. Quare nullus ita perfectus esse potest, ut unaquæque ejus pars omnes, quæ simul consistere possint, perfectiones complectatur. Et licet malum morale, seu transgressio legum, et malum *physicum*, seu morbi ac dolores corporis mundo necessario non insint; summa tamen cum ratione eidem naturalia putanda sunt: aut certe mirum videri debet nemini, si hoc in mundo istorum malorum genera reperiantur.

Mundi perfectio in nulla alia re, quam in pleno eorum, quæ in eo sunt, aut fiunt, ad finem propositum consensu, atque in ipsa hujus finis præstantia consistere potest. Hic autem finis, quandoquidem internus esse debet, et absolutus, nisi in animantibus naturis locum non habet. Præterea finis ille, ad quem præstandum reliqua omnia conspirant, nisi bonum quidpiam sit, mundo perfectionem nullam conciliabit. Quare nihil aliud, quam felicitas animantium esse potest, cuius causa mundo perfectio tribuenda sit, si intuitu finis interni mundum perfectum dicere velis. Ex his denique efficitur, mundi perfectionem partim in magnitudine ac summa boni physici, seu voluptatis, ac felicitatis, quæ in eo percipitur, partim in perfectione dispositionis, qua illa ipsa felicitas efficitur, positam esse. Quum igitur in mundo perfectissimo ad finem propositum conspirare omnia debeant; facile intelligitur, eum nec redundare superfluis, nec deficere necessariis posse. Ex eo autem, quod felicitas debeat esse, quæ fieri potest, maxima, cogi putat REIMARUS, omnes, quæ consistere simul possunt, substantias adesse oportere. Huic certe mundi perfectissimi notioni maxime consentaneum est, nequod felicitatis, aut voluptatis genus prætermissum sit, neque spiritus desint, qui ea voluptate, quæ ex plena totius nexus summaeque perfectionis cognitione existit, perfruantur.

Verum mundus hic an optimus sit, quæstio est, multorum scriptis celebrata. Sunt, qui ex iis, quæ

videmus de hoc universo atque sentimus, et intelligimus, nullo modo potent effici posse, neque hoc : hunc omnium esse optimum, neque illud : eum non esse optimum. Quæ etsi speciem veri præ se ferant ; putaverim tamen ex iis, quæ intuemur, non inepte summam mundi hujus perfectionem colligi. In illis enim, quæ videmus, non solum optimos fines, verum etiam mirificum partium omnium ad hosce fines adsequendos consensum detegimus. Quare, quod in paucis his detegimus, id de ceteris summa cum ratione dicemus ; nam quæ res eundem artificem habent, oportet, omnes eadem arte esse exstructas. Quare stultæ sunt et temerariæ eorum hominum voces, qui, quod non intelligunt, statim blasphemant. Licet igitur ex his mundum esse optimum, adfirmare certo non possumus, recte tamen illud suspicamur. Quando vero cogitamus, Deum esse auctorem hujus mundi, tum vero nescio, quomodo fiat, ut quædam nobis necessitas videatur imposita statuendi, hunc mundum non posse non esse optimum. **Quod idem senserunt antiqui, in primis PLATO et PLOTINUS : CICERO,** aut quisquis sit, in **TIMÆO** ait : » Neque mundo » quicquam pulchrius, neque ejus ædificatore præ- » tantius est ; » et alio loco : » Fas nec est, nec » umquam fuit, quicquam nisi pulcherrimum facere » eum, qui esset optimus. » — At quicumque mundus, reponit **CRUSIUS**, finitus est, quia igitur mundo finito perfectior quisque aliis esse potest, nullus erit optimus. — Immo aliud omnino inde colligo : quilibet mundus necessario finitus est : ergo

nullus mundus , qui fieri potest , infinitus , ac proinde nec optimus . Non ergo repugnat mundum finitum simul optimum esse . At si mundus hic optimus est ; unde ergo hæc mala , quæ patimur ? Verum ab eo , qui ita quærerit , exquiram , philosophusne ethnicus me roget , an christianus theologus : illi respondeo , ea , quæ voluntatis sunt mala , peccata , vilia , scelera , ab homine ipso esse , qui non rite , nec sapienter iis viribus utatur , quibus sapienter , ac liberaliter a Deo est instructus : quæ autem sunt naturæ , ut dolores , et ægritudines , ea partim esse consectetur vitiorum , partim mala non esse . Nam magni sæpe dolores , ac miseræ ægritudines vicia comitantur , quæ ejusdem cum illis sunt originis . Et quidem sunt dolores , ac ægritudines , quæ , quoniam boni causa inductæ sunt , stulte mala dixeris . Hujusmodi sunt naturæ adpetitus sive corporei , sive rationis , indeque erumpentes affectus ; necesse est enim , ut rem finitam nec sibi sufficientissimam ad beatitudinem hujusmodi adipetus extimulent , quod ARISTOTELES jam animadvertisit . At si theologus roget , ei nequeunt esse ignota christianæ religionis arcana , ex quibus illi reddatur hujusmodi rei ratio .

THEOLOGIÆ NATURALIS

PRIMA PRÆCEPTA.

» Tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hæ:
» parte video, quæ publica est, sed in secretiora ejus intravi:
» cum disco, quæ universi natura sit, quis autor, aut custos;
» quid sit Deus.... Hæc inspicere, hæc discere, his incum-
» bere, nonne transilire est mortalitatem suam et in meliorem
» transcribi sortem. »

SENECA, *in præf. nat. quæst.*

SECTIO I.

Dei existentia.

§. 1.

QUÆCUNQUE de Deo ejusque proprietatibus, duce et magistra, ratione, novimus, ea a philosophis apto digesta ordine, et peculiari disciplina sunt pertractata, quam vocamus THEOLOGIAM NATURALEM, quæ est doctrina de Deo, ejusque attributis et operibus.

Primum, quod in hac disciplina demonstrari debet, illud est, Deum existere. Quod ut intelligatur distinctius, paucis, quæ voci **DEUS** vis ac potestas sit subjecta, exponemus.

Dei nomine intelligimus ens perfectissimum, quod vi propria et per essentiam suam necessario existit, et a quo hic mundus, omniaque, quæ in eo continentur, tanquam a causa efficiente, dependent. Qua notione non solum errori atheistico, sed pantheismo etiam atque polytheismo, dummodo hæc ipsa nomina justis limitibus definiantur, satis obviari, et sufficientia religionis naturalis fundamenta strui posse persuasum nobis habemus.

§. 2.

Varia sunt argumenta, quibus demonstratur, existere Deum, sive ens perfectissimum, quod omnium, quæ mundum constituant, rerum, mundique ipsius causa suprema, eaque intelligens sit.

I. DEI EXISTENTIA A PLURIMIS PROBATOR EX EO , QUOD VERITAS HÆC : DATUR DEUS , IN OMNIUM ANIMIS , INDE USQUE A PRIMA INFANTIA , SIT ALTISSIME IMPRESEA , ITA , UT , QUÆ DE DEO COGNOSCIMUS , NON DIDICERIMUS , ACCEPERIMUS , VERUM EX NATURA IPSA ARRIPUISSE , HAUSISSE , EXPRESSISSE VIDEAMUR .

Huic argumento , quod a notitia Dei , nobis connata , desumitur , plusculum nonnunquam , quam par est , ponderis tribuitur . CICERO , *omnibus* , inquit , *innatum est , et in animo quasi insculptum , esse deos* . De nat. deor. lib. 2 , c. 4. Quæ verba si hanc habent vim , quod Dei notio in hominum animis informata sit , et quod unusquisque , sola notitia , sibi congenita , cognoscat Deum , quamvis nullus accesserit rationis usus conformatione doctrinæ , tum multæ incident difficultates , quæ vix expediri posse videntur .

II. ESSE DEUM , EX ADMIRABILI STRUCTURA ET PULCHRITUDINE HUJUS UNIVERSI , CORPORA- RUMQUE CÆLESTIUM , ORDINE PERPETUO , SA- PIENTISSIMISQUE LEGIBUS FIXO , DEMONSTRANT COMPLURES .

Ex multis locis , in quibus de Deo ex mundi pulchritudine et omnium partium convenientia cognoscendo CICERO asserit , alterum , alterumque adducemus . Cum videmus , inquit , speciem , candoremque cœli , deinde conversionis celeritatem tantam , quantam cogitare non possumus : tum vicissitudines dierum atque noctium , commuta-

*tiones temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum et ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem et ducem, solem, lunamque accretione et dimunitione luminis quasi fastorum notantem et significantem dies, tum in eodem orbe in duodecim partes distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissime servantes, disparibus inter se motibus, nocturnaque cœli formam, undique sideribus ornatam.... Hoc, et alia innumerabilia cum cernimus, possumusne dubitare, quin his præsit aliquis, vel effector, si hæc nata sunt, ut Platoni videtur, vel si semper fuerint, ut Aristoteli placet, moderator tanti operis ei muneris? Quæst. tuscul. l. II, c. 28. Huc spectant quoque sequentia Tulii verba: *Qui igitur convenit, signum aut tabulam pictam cum adspexeris, scire, adhibitam esse artem, cumque procul cursum navigii videris, non dubitare, quin id ratione atque arte moveatur: aut cum solarium vel descriptum aut ex aqua contempleris, intelligere, declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui et has ipsas artes et earum artifices et cuncta complectatur, consilii et rationis esse expertem putare.* Quod si in Scythiam aut in Britanniam sphæram aliquis tulerit hanc, quam super familiaris noster effecit Posidonius, cuius singulæ conversiones idem efficiant in sole, et in luna, et in quinque stellis errantibus, quod efficitur in cœlo singulis diebus et noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphæra sit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mundo,*

ex quo et oriuntur et fiunt omnia , casu ipse sit effectus , aut necessitate aliqua , an ratione ac mente divina. Hæc Balbinus , quem Cicero loquentem facit de natura Deorum lib. II. Idem hæc addit : Philosophi cum vidissent motus mundi finitos et æquabiles omniaque ratis ordinibus moderata immutabilique constantia , debuerunt intellegere , inesse aliquem non solum habitatorem in hac cælesti ac divina domo , sed etiam rectorem et moderatorem , et tanquam architectum tanti operis tantique muneris.

III. SUNT NONNULLI , QUI ARGUMENTO ILLI PLURIMUM TRIBUUNT , QUOD A GENTIUM CONSENSU DESUMITUR.

Quia scilicet nulla gens , barbara licet sit et immanitate effera , in hoc terrarum orbe inveniatur , quæ non , existere Deum affirmet. Sic in rem Cicero : *Firmissimum hoc adferri videtur , cur Deos esse credamus , quod nulla gens tam fera , nemo omnium tam sit immanis , cuius mentem non imbuierit Deorum opinio. Multi de iis prava sentiunt , id enim vitioso more effici solet : omnes tamen , esse vim et naturam divinam arbitrantur. Nec vero id collocutio hominum aut consensus efficit ; non institutis opinio est confirmata , non legibus. Omni autem in re consensio omnium gentium lex naturæ putanda est. Lib. I , Tuscul. quæst. His assentitur Seneca : Multum , inquit , dare solemus præsumptioni omnium hominum. Apud nos argumentum veritatis est , aliquid omnibus videri : tanquam Deos*

Deos esse , inter alia sic colligimus , quod omnibus de diis opinio insita est , nec ulla gens usquam adeo est extra leges moresque projecta , ut non aliquos Deos credat. Epist. 117.

IV. ARGUMENTUM , QUOD AB USU FINIBUS-QUE RERUM PETITUR , NONNULLIS ITA PLACET , UT AD EXISTENTIAM DEI PROBANDAM NIHIL EO VALIDIUS ESSE ARBITRENTUR.

Sive enim totum hujus mundi contextum admirabilemque structuram , sive humani corporis elegantissimam coagmentationem , sive animantium plantarumque et herbarum varietatem et usum mente cogitationibusque percurras , omnia ita ad certum finem collocata et disposita invenies , ut , nihil frustra adesse , lucidissime appareat. Pæclare hanc in rem Grotius : *Si humani , inquit , corporis admirabilem constructionem intus extraque conspicimus , et ut omnia ibi , etiam minima , suos usus habeant , nullo studio , nulla industria parentum , arte vero tanta , ut philosophorum ac medicorum præstantissimi nunquam ea satis possint admirari , ostendit hoc , opificem naturæ esse mentem excellentissimam.... Cœlestia quoquoque sidera , et , quæ in iis maxime eminent , sol et luna , cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem , et animantium valetudinem , ut ne excogitari quidem aptius quicquam possit.* De veritat. relig. christ. p. m. 11 et 13 , edit. Clerici.

V. QUI DENIQUE , IN DEMONSTRANDA DEI EXISMENTIA , A MUNDI CONTINGENTIA ET MU-

TABILITATE AD ENS ALIQUOD ABSOLUTE NECESSARIUM RATIOCINANDO ASSURGUNT, OPTIMAM PLERUMQUE SIMPLICISSIMAMQUE DEMONSTRANDI RATIONEM INIISSE JUDICANTUR.

Argumenti vero, a mundi contingentia desumti, nervus his fere continetur enunciatis : hic mundus est contingens, et potest esse aliter. Si itaque mundus hic potest etiam non existere, aut alio modo existere, consequens est, ut debet adesse ratio sufficiens, cur existat, cur hoc modo existat et non alio modo. Hæc ratio sufficiens aut est in ipso mundo, aut est extra eum. Non potest esse in ipso mundo, alias enim mundus esset ens absolute necessarium, quod repugnat notioni, quam de mundo adferunt philosophi; ergo debet ratio esse extra mundum. Debet ergo ens existere, quod a mundo est diversum, et in quo ratio continetur sufficiens, cur hic præcise, nec aliis mundus adsit. Illud ens, a mundo diversum, non potest esse contingens, alias pertineret ad ipsum mundum, et non esset a mundo diversum. Ergo debet esse ens necessarium. Ergo existit ens necessarium, quod non potest non existere, quod a mundo est diversum, et in quo continetur ratio sufficiens, cur hic mundus existat.

SECTIO II.

Dei essentia et attributa.

§. 3.

Si de essentia et attributis divinis hic commentamur, id agimus, ut exquiramus, quisnam sit conceptus primus, ex quo, tanquam fonte, cæ-

tera , quæ Deo tribuuntur , prædicata deduci , legitimeque demonstrari debent . Hæc essentia et attributa divina ex eo , quod Deus *absolute necessario existat* , commode , aptoque nexus posse deduci , sequentes positiones testatum faciunt .

**I. UT DEUS EXISTAT , NON OPUS HABET VI
ENTIS ALTERIUS EXTRA SE .**

Quia enim Deus est ens absolute necessarium , atque adeo ratione in , cur existat , in essentia sua habet ; sequitur , ut Deus in existendo non indigeat vi alterius entis extra se ; ergo Deus vi propria existit ; ex quo lucide apparet , Deum recte dici *ens a se* .

**II. INTELLIGITUR PORRO , DEUM ESSE INDE-
PENDENTEM , IMMUTABILEM , ET ÆTERNUM .**

Quandoquidem enim Deus rationem sufficientem , cur existat , in essentia sua continet , et vi propria existit : consequens est , ut Deus sit independens . Illud enim ens dicitur independens , quod in nullo alio extra se habet rationem sufficientem cur existat .

Deum nec esse , nec esse posse mutationi obnoxium , ex eo constat , quia est ens absolute necessarium , quod mutari nequit ; ens enim absolute necessarium aliter esse non potest .

Quod ad æternitatem attinet , ea , quamvis multis modis probari possit , hæc tamen demonstrandi æternitatem divinam ratio , quæ ab ejus absolute necessaria existentia petitur , cæteris videtur anteferenda . Positiones in hac demonstratione ita connectuntur :

1. Deus est ens absolute necessarium ;

2. Ens absolute necessarium non potest non existere ;

3. Atque adeo ens absolute necessarium non potest habere existendi initium , neque existendi finem ;

4. Ens ergo absolute necessarium est æternum ;

5. Ergo Deus est æternus , i. e. nec initium nec finem habet existendi .

III. DEUS EST ENS INFINITUM.

Finge , Deum non esse ens infinitum , sed finitum tum habebit limites. Quod est limitibus circumscriptum , id successive alios , atque alios status habere potest , atque adeo est mutabile. Cum vero Deus sit ens immutabile , intelligitur , Deum non esse ens finitum sed infinitum. Quæ ergo Deo insunt , ipsi sine temporis successione insunt. Quia autem plura entia infinita esse non possunt , sequitur , ut sit tantum unicus Deus , nec possint esse plures Dii quam unus.

IV. DEUS OMNES PERFECTIONES REALITATES-QUE QUÆ TANTUM IN EO SUNT POSSIBILES , POS-SIDET ACTU ET QUIDEM ABSOLUTE ET SINE GRADU.

Id enim præcipuum entis infiniti attributum est , quod demonstratum dedimes. Deo ergo nihil concipi potest majus , quo ipso patet Deum esse immensum.

§. 4.

Intellectus divinus.

I. DEUS GAUDET INTELLECTU ABSOLUTE PER-FECTISSIONIMO.

Hoc Deus omnia quæ sunt , quæve esse eorum loco et contingere potuissent , ita sibi repræsentat ,

ut infinitam virium contrariarum multitudinem ad consensum perfectissimum redigere , omnium dein usibus ac necessitatibus prospicere , omniaque regere et tueri possit.

§. 5.

Voluntas divina.

I. VOLUNTAS DEI PERFECTISSIMA EST , ET ID APPETIT QUOD EST OPTIMUM.

Deus vult omne bonum pro exacta bonitatis mensura , i. e. bonum majus præfert minori , atqui adeo ex pluribus rebus , quæ magis minusve bonæ sunt , elitit id , quod perfectius et finibus suis est convenientius . Id autem optimum , in quod Dei voluntas fertur non ex hominum judicio sæpius fallaci , æstumari debet , sed id hic optimum recte diceris , quod Deus finibus suis convenientissimum judicat .

SECTIO III.

Opera divina.

§. 6.

Hæc animo volentes attentionem nostram præcipue intendimus ad *creationem* et *providentiam*.

Non multum lucis in his partibus exspectare possumus , quia negotium difficultimum est distinguere inter diversos modos , quos statuerunt philosophi ad concipiendum mundi originem conservationemque . Ultro concedi quisque debet .

I. QUOD SUMMA SIT DEI POTENTIA.

Omnes enim naturæ vires illi subsunt . Aut quibusnam limitibus existimemus circumscriptam esse ejus *potentiam* : cuius vi nullo intellectus nostri conceptu dimetienda mundi universitas continetur

atque existit? Summam itaque, mentis nostræ cap-
tum superantem, divinam hanc vim atque potentiam
dicere, huicque mundi originem tribuere convenit.

**II. QUOD SUMMA SAPIENTIA SUA DEUS OMNIA
CONSERVET AC GOUBERNET, OMNIBUSQUE CREA-
TURIS PROVIDEAT.**

Non ergo absoluta fati cœci necessitate, neque
casu, neque vero etiam hominum prudentia, tan-
quam causa unica aut ultima, sed divino consilio,
omnia admirabili hoc ordine consistere atque pro-
cedere; atque ipsi etiam accepta referenda esse,
quæ salutaria nobis eveniant. Has providentiæ di-
vinæ in mundo partes nemo, nisi qui de ipsa Dei
existentia, ejusque attributis eodem momento sta-
bilitis, dubitet, in dubium vocare potest. Neque
enim admirabilis rerum ordinis duratio atque cons-
tantia minus, ac illius initium, Deum nos auc-
torem agnoscere jubet; neque hujus mundi opifex
talis haberi poterit, qui cœco quodam impetu illum
conderet, nullo consilio, nulla lege, nullis certis
finibus, ~~sed caeci illum relinqueret.~~

Animum advertendo jam ad cœlum, jam ad
terram ad genus humanum ejusque propagationem,
atque reliqua animalium rerumque creatarum ge-
nera universi, tum argumenta plurima ad sta-
bilienda providentiæ principia inveniemus. Cum
quibus si conferantur, quæ vel a permissione *mali*
moralis vel a *mutationibus quibusdam*, quæ, aut
in cœlo, aut in terra, temporis successu conti-
gisse videantur, aut vere contigerint, petuntur
dubia; nullius plane hæc momenti esse, certissime
nobis persuasum habemus.

SECTIO IV.

*Hominis exspectatio atque finis secundum præcepta
theologiæ naturalis.*

§. 7.

Sententiæ , quas hactenus stabilivimus de summo numine ejusque providentia , accedentibus quibusdam naturæ legibus , animique proprietatibus , spem omnino faciunt , fore , ut non hac solum vita fines naturæ humanæ contineantur ; sed altera nos maneat , nec unquam cesseret animarum duratio . Hæc ut magis patefiant , ordine exponamus .

Quæ de Deo cognita habemus rite perpendentibus

1. Summa Dei potentia sufficienti argumento est , ipsum alteri nos vitæ servare facile posse .

2. Velle vero eundem , bonitas ipsius seu benevolentia spem facit ; quandoquidem summis mundi rationibus in universum hoc contrarium esse , existimandi nulla causa adest .

3. Porro sapientiæ summi numinis haudquaquam videtur consentaneum esse , hujus tantummodo vitæ gratia , iis animos hominum instructos esse viribus , quibus homines gaudent , quibusque profecto multo longius contendent , si spe vitæ futuræ incitantur .

4. Neque vero magis cum justitia divina consiliari posse , ea tantum recte maleque factorum esse consectaria , quæ in vita hac contingunt ; terrestrem potius proborum malorumque hominum conditionem certissimum esse alterius vitæ documentum , plurimi contendunt .

5. Denique majestate divina indignum , neque statuendum hoc videtur , ut homo dei se imperio

quando lubet, subducere possit; quod, si nulla post hanc vitam altera futura sit, morte voluntaria utique liceret.

§. 8.

Continuatio.

Cum his perquam consentiunt, spenique, quam ex divinarum perfectionum consideratione concipere licuit, confirmant quædam animi humani adfectiones. Nimirum

1. Diversa adeo est animi corporumque natura, ut iis certe causis, quæ corpori mortem parant, anima interire non possit.

2. Desideria ac **conatus animorum nostrorum** hujus vitae limitibus neutiquam contineri sese posse patiuntur.

3. Naturales, quibus voluntas nostra regitur, impetus, quorum uno ad nosmetipsos, altero ad alios etiam amandos ferimur, plane ad consensum adduci non possunt, nisi alterius vitae spes sit.

Huic assertioni conspirant naturæ quædam leges **generales**, nec non quædam eorum, quæ **sæpiissime** contingunt, analogia. Nullum nempe ejus, quo solo anima interire posset, interitus, (*annihilationem* dicunt,) in natura invenitur vestigium; contra vero ad virium vitaeque conservationem ac perfectionem cuncta videntur esse comparata in universa natura. — Qui de his veritatibus rite persuasus est, non potest sibi non constituere hunc omnium consiliorum finem supremum: *ut recte faciendo Deo, sibique ipsi se constanter probet.*